ŞİİR / İNCELEME

SÂDIK HİDÂYET

Hayyam'ın Terâneleri

Çeviren: Mehmet Kanar

YKY

2. Baskı

SÂDIK HİDÂYET ● HAYYAM'IN TERÂNELERİ

YKY

Sâdık Hidâyet'in tanıdık kaleminden, filozof, bilgin ve şair Ömer Hayyam ve "terâne"leri.

Ölümü ve yaşamı mantığa, duygulara, gözlemlere, yaşamın akışına dayanarak çözmek isteyen Hayyam'ın çok yönlü kişiliğinin ve eserlerinin incelenmesiyle rubaileri birarada.

Hayyam'ın Teraneleri'nde şarabın buruk tadı ve iyimserliğin süzgecinden damıtılan kötümserlik çığlığı unutulmadı, unutulmayacak:
Mutluluk iste. Çünkü ömür dediğin bir andır.

Kapak Resmi: P. Zenker

TEMA
TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-08-0149-0

HAYYAM'IN TERÂNELERİ

Sâdık Hidâyet 8 Şubat 1902 tarihinde Tahran'da doğdu. Ortaöğrenimini 1924 yılında Tahran'da tamamladı. Daha sonra mühendislik öğrenimi görmek üzere Belçika'ya gitti. Ancak edebiyata ilgi duyduğundan buradaki öğrenimini yarıda bırakarak Paris'e gitti. Orada Fransız dili ve edebiyatını yakından inceleme fırsatı bulan Hidâyet, ilk öykülerini Paris'te yazdı. Dört yıl sonra Tahran'a döndü. 1936 yılında Hindistan'a giderek Sâsânî Pehlevîsi ve Sanskritçe öğrendi. Budizmi inceledi ve Buda'nın bazı yazılarını Fransızcaya çevirdi. İran'a döndükten sonra bir süre devlet memurluğu ve tercümanlık yaptıysa da, bu görevlerinde uzun süre çalışamadı. 1950'de tekrar Paris'e giden ve zaman zaman bunalımlar geçiren Hidâyet, yine böyle bir bunalım sonrası, 19 Nisan 1951'de kaldığı otel odasında kendisini havagazı ile zehirleyerek intihar etti. Soylu ve varlıklı bir aileden gelmekle beraber, hayatı boyunca sade, alçakgönüllüce bir yaşam tarzını tercih eden Hidâyet, Seyyid Muhammed Ali Cemalzâde'den sonra, Bozorg-i Alevî ve Sâdık-ı Çûbek ile birlikte İran edebiyatında modern öykücülüğün kurucularındandır.

Başlıca Yapıtları:

Öykü: *Zinde be-gûr* (1930; *Diri Gömülen*, YKY 1995, Türkçesi: Mehmet Kanar), *Se katre hûn* (1932; "Üç Damla Kan"), *Sâyerûşen* (1933; "Alacakaranlık"), *Seg-i vilgerd* (1942; "Başıboş Köpek").

Uzun öykü ve roman: *Sâye-i Moğul* (1931; "Moğol Gölgesi"), *Bûf-i kûr* (1936; *Kör Baykuş*, Varlık Yayınları 1977, Türkçesi: Behçet Necatigil), *Haci Aga* (*Hacı Aga*), *Aleviye Hânum* (1933; "Aleviye Hanım").

Oyun: *Pervîn Duhter-i Sâsân* (1930; "Sâsân'ın Kızı Pervin"), *Mâzyâr* (1933).

Araştırma: *Fevâyid-i giyâhhâri* (1927; *Vejetaryenliğin Yararları*, YKY 1997), *İsfehân nısf-i cihân* (1931; "Dünyanın Yarısı Isfahan"), *Terânehâ-yi Heyyâm* (1934; "Hayyam'ın Terâneleri"), *Folklor yâ ferheng-i tûde* ("Folklor ya da Halk Kültürü").

Mehmet Kanar 1954 yılında Konya'da doğdu. Yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Arap ve Fars Dilleri Edebiyatları bölümünde tamamladı. Halen aynı bölümde profesör olarak görev yapmaktadır. Fars dili üzerine ders kitapları hazırlamış; çeşitli dergilerde İran edebiyatı üzerine incelemeleri ve hikâye çevirileri yayımlanmıştır.

Kitapları: *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük* (Birim Yayınları 1993), *Diri Gömülen* (Öykü, Sâdık Hidâyet'ten; YKY 1995), *Modern İran ve Afgan Öyküleri Antolojisi* (Derleme; YKY 1995), *İran Masalları* (Derleme; YKY 1995). *Vejetaryenliğin Yararları* (İnceleme, Sâdık Hidâyet'ten; YKY 1997). *Hacı Aga* (Roman, Sâdık Hidâyet'ten YKY 1998)

Sâdık Hidâyet'in
YKY'deki öteki kitapları:

Diri Gömülen *(öykü, 1995)*
Vejetaryenliğin Yararları *(inceleme, 1997)*
Hacı Aga *(roman, 1998)*
Üç Damla Kan *(öykü, 1999)*

SÂDIK HİDÂYET

HAYYAM'IN TERÂNELERİ

FARSÇA ASLINDAN ÇEVİREN:
MEHMET KANAR

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları
Şiir - 114

Hayyam'ın Terâneleri / Sâdık Hidâyet
Özgün adı: Terânehâ-yi Heyyâm
Farsça aslından çeviren: Mehmet Kanar

Kitap Editörü: Ceyda Akaş
Düzelti: Korkut Tankuter

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

Farsça ilk baskı: Tahran 1934
Bu çeviriye temel alınan baskı: 6. baskı, Tahran 1974
1. Baskı: İstanbul, Temmuz 1999
2. Baskı: İstanbul, Mart 2000
ISBN 975-08-0149-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 1999

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
http://www.shop.superonline.com/yky
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İçindekiler

7 • Çevirmenin Sözü (*Mehmet Kanar*)
11 • Giriş
23 • Filozof Hayyam
43 • Şair Hayyam

HAYYAM'IN TERÂNELERİ
57 • Yaradılışın Sırrı
62 • Yaşam Derdi
66 • Ezelden Yazılmış
69 • Devranın Dönüşü
77 • Dönen Zerrecikler
83 • Ne Olursa Olsun

107 • *NUMARA SIRASINA GÖRE RUBAİ LİSTESİ*

113 • *ALFABETİK RUBAİ LİSTESİ*

ÇEVİRMENİN SÖZÜ

Ömrü boyunca gerçeği arama peşinde oldu. Araştırmalar yaptı. Kapılmadı hayallere. Araç olarak kullandı pozitif bilimleri bu büyük matematikçi, fizikçi, astronom, hâzık doktor ve doğabilimcisi.

Yaptığı araştırmalar sorduğu yalın sorulara yanıt veremedi.

— Kimim ben?

— Evrende zaman neden bu kadar uzun?

— Neden insan ömrü çok kısa?

— Evrendeki yerim ne?

— Neden kavrayış gücüm evreni anlamama yetmiyor?

Sonra dönüp insanlara baktı. Evrenin sonsuz zamanı karşısında bir göz kırpmak kadar sürmeyen insan ömründe benlik davası, mal, mülk, para, şan, şöhret, bâtıl inançlar, anlamsız savaşlar vesaire vesaire...

İnsanoğlu neden böyle anlamsız şeyler peşinde koşuyor, neden cehaletin karanlıklarında birbiriyle didişip duruyordu?

Dilese, devletin, Selçuklu İmparatorluğu'nun en yüksek makamlarına yükselebilirdi.

Dilese, saraylar, hanlar, hamamlar, kese kese çil altınlar onun olurdu.

Yukarıdaki sorulara yanıt arayan biri için elbette hiçbir değeri olamazdı bunların.

Bir çıkış yolu arıyordu kendine. Fikirlerinden etkilendiği filozof Arap şairi, aykırı insan Ebu'l-alâ el-Ma'arrî de bir çözüm yolu bulamamıştı.

Sorularının yanıtı insanlardan gelmiyordu. Doğada arama-

yı düşündü beklediği yanıtları. Baktı... süratli bir dönüşüm vardı doğada. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler, her şey ama her şey bu sahnede bir görünüyor, bir kayboluyor ve toprağa dönüşüyordu. Nice canlar vardı toprakta... Nice padişahlar, nice nazenin dilberler!

Topraktan yapılan kadeh belki de bir padişahın toprak olmuş kafatasıydı, bedeniydi...

Topraktan biten ve göz alıcı renkleriyle insanı büyüleyen gül, bir güzelin dudaklarıydı, yanaklarıydı, bilekleriydi belki de...

Bizim Âşık Veyselimiz ne kadar haklıydı "Benim sadık yârim kara topraktır" derken.

Ve bir karar verdi bu büyük bilim adamı:

"Madem yanıt bulunamayacak şu kısacık ömürde bu sorulara; geriye yapılacak bir şey kalıyor: Olabildiğince mutlu geçirmek şu kısacık dünya hayatını."

Peki; mutluluk neydi?

Bir tanım getiremedi.

Bir sembol buldu yerine: Şarap.

Kanı, canlılığı, güneşi, ışığı, kırmızı dudağı, yakutu, güzelliği, dünyadaki dönüşümü çağrıştıran bir iksir!

Bilimsel çalışmaları sırasında yorulup da çalışmasına ara verdiğinde, gece gökyüzünü seyrederken, dünyayı, doğayı gözlemlerken yazıya döktü düşüncelerini Fars edebiyatına özgü "terâne" kalıbında.

Yazdıkları aslında herkes için geçerliydi. Ama hem yadırgandı, hem taklit edildi terâneleri taassubun gölgesi altında. Başarılı taklitler karıştı Hayyam'ın terânelerine. Yoktu çünkü orijinal el yazması ortada. Ve işin içinden çıkılmaz oldu.

Aradan yüzyıllar geçti ve Fitzgerald adında bir filozof şair ayıkladı terâneleri gücünün yettiğince; çevirdi kendi diline bunları. Sonuç: Olağanüstü!

Pers uygarlığının vârisi İran, sahip olduğu bu cevherin kıymetini bilemedi önceleri. Onu keşfeden Batı'yla tanıdı Nişaburlu "dürr-i şahvâr"ını.

Türkiye'de de ayıklandı terâneler el yazmalarının arasında; manzum, mensur çeviriler yapıldı. Dr. Abdullah Cevdet, Filo-

zof Rıza Tevfik, İran asıllı Hüseyin Dâniş, yetenekli şair Hüseyin Rifat, Prof. Abdülbaki Gölpınarlı araştırmalar yaptılar. Onlar da kendilerince gerçek terâneleri bulmak için uğraş verdiler. Farsçaya yeterince aşina olmayan güçlü Türk şairleri, Türkçe çevirilerden yola çıkıp yeniden yorumladılar; dörtlüklere döktüler terâneleri güzel Türkçeleriyle.

Derken, bir yıldız doğdu İran'da yirminci yüzyılın başlarında: Sâdık Hidâyet. Bu terânelerin sahibi Ömer Hayyam gibi düşündü. Ömer Hayyam gibi baktı çevresine. Sorular sordu; yanıtlarını aradı Hayyâmâne.

Ve kanaatimize göre Hayyam'ı dünyada en iyi anlayanlardan biri oldu.

Sonuç olarak, "Hayyâmî"lere, Hayyamseverlere verilecek en güzel hediye olan bu yapıt çıktı ortaya:

Terânehâ-yi Heyyâm = Hayyam'ın Terâneleri.

Prof. Dr. Mehmet Kanar
14 Şubat 1999
Bakırköy, İstanbul

GİRİŞ

Belki de dünyada Hayyam'ın terâneler mecmuası gibi pek az kitap reddedilmiş, nefretle karşılanmış, tahrif edilmiş, iftiraya uğramış, mahkûm edilmiş, hallaç pamuğu gibi atılmış, dünyaca meşhur olmuş ve sonunda tanınmadan kalmıştır.

Hayyam ve rubaileri hakkında yazılan kitapların tümü bir araya getirilecek olsa, büyük bir kütüphane oluştururdu. Hayyam'a isnad edilip elden ele dolaşan rubailer kitabı genellikle seksen ilâ bin iki yüz rubaiyi içermektedir. Ancak bunların tümü muhtelif düşüncelerle karışmış bir cönk oluşturur. Eğlence olsun diye bu rubai nüshalarından birinin sayfalarını çevirip okuyacak olursak, bunda zıt düşüncelere, çeşitli mazmunlara, eski ve yeni konulara rastlarız. Gerçekten de bir insan yüz yıl yaşasa ve günde iki defa dinini, inancını, meşrebini değiştirmeye kalksa, böylesi düşünceleri dile getirmeye gücü yetmez. Bu rubailerin mazmunları ilahî, tabiî (natüralist), dehrî (materyalist), sufî, iyimserlik, kötümserlik, tenasuhçuluk, esrarkeşlik, şehvet düşkünlüğü, dervişlik, dinsizlik, rintlik gibi çeşitli akide ve felsefe zeminleri üstüne kurulmuştur. Bir insanın bunca aşamaları ve halleri geride bırakması, üstüne üstlük hem filozof, hem matematikçi, hem astronom olması mümkün müdür? Peki, bu kargaşa karşısında bizim yapmamız gereken şey nedir? Hayyam'ın eski kitaplarda yazılı yaşam öyküsüne başvuracak olursak, aynı görüş farklılıklarına rastlarız.

Daima büyük düşünceler etrafında dolaşan bir ihtilaftır bu. Fakat asıl hata, Hayyam'ın gerektiği gibi tanınmamasından, onun hakkında uydurulan masalların rubailerin seçiminde birtakım güçlükler doğurmasından kaynaklanmaktadır.

Burada Hayyam'ın yaşam öyküsünü anlatmak ya da başkalarının ona ilişkin tahmin ve sözlerini tekrarlamak istemiyoruz. Çünkü bu kitabın sayfaları çok sınırlıdır. Kitabımızın temelini, Hayyam'ın adına, bu büyük astronomun adına veya yanlışlıkla ona nisbet edilen bir avuç felsefî rubai oluşturmaktadır. Ancak, inkâr edilemeyecek bir şey varsa, o da bu felsefî rubailerin hicrî 5. ve 6./ miladî 11. ve 12. yüzyıllarda Farsça söylenmiş olmasıdır.

Şimdiye kadar Hayyam'a nisbet edilen rubai mecmualarının en eskisi hicrî 865/miladî 1461 yılında Şiraz'da yazılan Oxford Bodleian nüshasıdır. Yani Hayyam'dan üç asır sonrasına aittir ve 158 rubaiyi içerir. Fakat yukarıdaki eleştiri hemen hemen bu nüsha için de geçerlidir. Çünkü bu mecmuada da yabancı rubailer görülmektedir.

Sadece Hayyam'ın rubailerinin çevirmeni olmakla kalmayan, aynı zamanda büyük filozofun ruhundan ilham da alan Fitzgerald, kendi mecmuasında Hayyam'a aidiyetleri uygun olmayan bazı rubailere yer vermiştir. Fitzgerald'ın verdiği hükümler, eski kitaplarda görülen Hayyam'a ilişkin biyografilerin çoğundan daha önemlidir. Çünkü kendi zevk ve sezgileriyle Hayyam'a ait olması gereken rubaileri daha iyi teşhis etmiştir. Hayyam'ın rubailerini Fransızcaya çeviren Nicolas, onu bir sufî şair olarak görmüş, şarap ve sâkî kisvesi altında aşk ve ulûhiyeti gösterdiğine inanmıştır. Rubailerin karışık olduğu bu çeviriden zevk sahibi olan başka biri yani Renan gerçek Hayyam'ı tanımıştır.

Hayyam'ın adından bahseden ve yazarının Hayyam'la çağdaş olduğu, kendisini onun öğrencisi ve yakın dostlarından biri olarak tanıttığı, büyük saygı duyduğu, en eski kitap Nizâmî-yi Arûzî'nin telif ettiği *Çehâr Makâle*'dir. Ancak o, Hayyam'ı müneccimler grubunda zikrederek rubailerine temas etmez.

Bir başka kitap da hemen hemen hicri 562/miladî 1167 yılında telif edilen, Ebu'l-Hasen-i Beyhakî'ye ait *Târîh-i Beyhakî* ve *Tetimme-i Sıvânu'l-hikme*'dir. Müellif çocukken (hicrî 507/miladî 1113) Hayyam'ın derslerine katıldığını iddia etmektedir. O da Hayyam hakkında önemli bir bilgi vermez. Sadece unvanının "Destûr, feylesûf ve Huccetu'l-Hak" olduğunu, bütün ceddinin

Nişaburlu olduğunu, bilim ve felsefede İbni Sina'yı izlediğini, karakuru, huysuz ve sabırsız bir adam olduğunu söyler. Birkaç kitabından bahseder. Buradan Hayyam'ın riyaziyat ve astronominin yanı sıra tıp, lugat, fıkıh ve tarihte de söz sahibi ve tanınmış biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kitapta da Hayyam'ın şiirlerinden söz edilmez. Muhtemelen Hayyam'ın terâneleri daha şair hayattayken halkın taassubu yüzünden gizli tutulmuş, bir araya getirilmiş, sadece kimi kafadengi ve samimi dostları arasında ün salmış ya da cönklerde ve zevk sahibi kişilerin kitaplarının haşiyelerinde birkaç rubaisi not alınmak suretiyle kaydedilmiştir. Şairin ölümünden sonra yaygınlaşan rubailerine dinsizlik ve gümrahlık damgası vurulmuş, daha sonra bu rubailer Hayyam taklitçileri ve düşmanları tarafından derlenmiştir. Onun rubailerinin yankılarını *Mirsâdu'l-ibâd* adlı kitapta göreceğiz.

Hayyam'dan şair olarak bahseden ilk yapıt, hicrî 572/miladî 1176 yılında, yani Hayyam'ın ölümünden yaklaşık 50 yıl sonra İmâduddîn Kâtib-i Isfahânî tarafından Arapça telif edilen *Harîdetu'l-kasr*'dır. Müellif bu yapıtında Hayyam'ı Horasan şairleri arasında göstermiş ve biyografisini vermiştir.

Şair Hayyam'a yer veren bir başka kitap da hicrî 620-621/miladî 1223-1224 yılında Necmeddin-i Râzî tarafından yazılan *Mirsâdu'l-ibâd*'dır. Bu kitap önemli bir belgedir. Çünkü yazarı mutaassıp bir sufî olduğu için Hayyam'ın düşüncelerini saçma bularak onu felsefî, dehrî (materyalist) ve tabiîlik (natüralistlik)le suçlamış ve şöyle demiştir: (s.18) *".. ki iman nazarının ve irfan kademinin meyvesidir. Felsefî, dehrî ve tabâyi'î olanlar bu iki makamdan mahrumdurlar; avare olup yollarını kaybetmişlerdir. Körler tarafından fazilet, hikmet ve uyanıklığı ile tanınan âlimlerden biri de Ömer Hayyam'dır. Şaşkınlık ve hayretinden şu rubaileri söylemiştir:*

Der dâyireî k'âmeden u reften-i mâst
Anrâ ne bidâyet, ne nihâyet peydâst.
Kes mînezened demî derin âlem râst
Kin âmeden ez kocâ vu reften be kocâst?

Gelip gittiğimiz şu dairenin
Ne başı belli, ne de sonu.
Kimse doğru söylemiyor şu âlemde
Nereden geliyor, nereye gidiyoruz?

Dârende ço terkîb-i tebâyi' ârâst
Bâz ez çi sebeb fikendeş ender kem u kâst?
Ger zişt âmed in suver, eyb kirâst?
Ver nîk âmed, herâbî ez behr-i çi hâst?

Her şeyin sahibi Tanrı madem ki yarattı doğayı
Ne sebeple verdi ona eksiği, kusuru?
Çirkin olduysa bu mahluk, kimin kusuru?
İyi oldu madem; neydi yıkmaktaki zoru?"

Bu şahsın Hayyam'ın düşüncesini ve felsefesini tanıtmakta özel bir rolü vardır. Sufî meşrepli müellif Hayyam'a dil uzatıp küfretmekten geri durmamıştır. Yaşadığı dönemin yakınlığı dolayısıyla kuşkusuz adı geçen müellif Hayyam'm hayatı, düşünceleri ve eserleri hakkında daha çok bilgi sahibiydi. Bu yüzden Hayyam'a ilişkin düşüncelerini dile getiriyor. Peki, bu husus bile, Hayyam'ın sadece dindar bir sufî olmadığı gibi, aynı zamanda bu fırkanın korkunç düşmanlarından biri sayılması için de yeterli kanıt değil midir?

Nuzhetu'l-ervâh, Târîhu'l-hukemâ, Âsâru'l-bilâd, Firdovsu't-târîh gibi kimi eski kitaplarda Hayyam hakkında çoğu hatalı ve uydurma belgeler vardır. Bu belgeler taassup ya da uydurma masallara dayanır ve gerçek Hayyam'la çok çok uzaktan ilgilidir. Burada söz konusu belgeleri irdeleyecek imkânımız yoktur.

Hayyam'a ait rubaileri içeren tek önemli belge, hicrî 741/miladî 1340 yılında telif edilen *Mûnisu'l-ahrâr* adlı kitaptaki on üç rubaidir. Bu rubailer, Rosen'in rubailer kitabının sonunda istinsah edilmek suretiyle Berlin'de basılmıştır (şu numaralara bakınız: 8, 10, 27, 29, 41, 45, 59, 62, 64, 67, 93, 115, 127). Söz konusu rubailer tarihî eskiliğinin yanı sıra Hayyam'm ruhuyla, felsefesiyle ve üslubuyla da örtüşmektedir. *Mirsâdu'l-ibâd* müellifinin eleştirileri bunlar için de geçerlidir. Demek ki

bu on üç rubai ile, biri her iki kitapta da geçen (numara 10) *Mirsâdu'l-ibâd*'daki iki rubainin Hayyam'a aidiyetinde kuşku yoktur. Bu arada, her iki kitabın yazarının müstakil bir felsefeye, belirli bir düşünce tarzı ve üsluba sahip oldukları ve adeta "biz maddeci ve natüralist bir filozofla uğraşıyoruz" demek istedikleri anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak ve hiç kuşkuya yer kalmadan bu on dört rubainin şaire ait olduğunu kabul edebilir, bunları Hayyam'ın diğer rubailerini teşhis etmekte anahtar ve ölçü olarak kullanabiliriz.

Buna göre söz konusu on dört rubai bu kitabın esas belgesini oluşturacaktır. Demek ki, bir rubaide şüpheli veya sufîmeşrep bir kelime ya da kinaye varsa, bunun Hayyam'a aidiyeti doğru değildir. Ancak çözülmesi gereken bir sorun daha vardır. Denildiğine göre Hayyam farklı zamanlarda birkaç kez düşüncelerini ve akidelerini değiştirmiş. Önceleri kayıtsız, şarapçı, kâfir ve dinden çıkan biriymiş. Ömrünün sonlarında hidayete ermiş ve Tanrı'ya yönelmiş. Mehtaplı bir gecede demlenirken ansızın sert bir rüzgâr çıkarak şarap testisini devirmiş ve kırmış. Bunun üzerine Hayyam öfkelenerek Tanrı'ya seslenmiş:

İbrîk-i mey-i merâ şikestî Rabbî;
Ber men der-i iyş râ bebestî Rabbî,
Men mey horem o to mîkonî bedmestî.
Hâkem bedehen; meger to mestî Rabbî?

Şarap testimi kırdın be Tanrım!
İşret kapısını kapadın yüzüme be Tanrım!
Ben şarap içiyorum, sen dağıtıyorsun.
Tövbe tövbe; sarhoş musun nesin be Tanrım!

Tanrı da gazaba gelip derhal Hayyam'ın suratını karartmış. Bunun üzerine Hayyam:

Nâkerde gonâh der cihân kîst? Begû.
Ankes ki goneh nekerde, çon zîst? Begû.
Men bed konem o to bed mokâfât dehî!
Pes fark miyân-i men o to çîst? Begû.

Var mı dünyada günaha girmeyen? Söyle.
Günah işlemeyen nasıl yaşar? Söyle.
Ben kötü ediyorum, sen kötü cevap veriyorsun.
Nedir öyleyse aramızdaki fark? Söyle.

demiş ve Tanrı da onu bağışlamış; yüzü ağarmaya, kalbi aydınlanmaya başlamış. Daha sonra Hayyam "Tanrım; al beni yanına" demiş ve ruhunun kuşu bedeninden uçup gitmiş.

Bu mucizevî ve gülünç hikâye Necmeddin-i Râzî'nin Hayyam'a ettiği küfürden de beter. Acemice uydurulmuş, çocukça bir masaldır. Bin türlü dil yarası ve alaylı iğnelemeleriyle dünya ve içindekilerle dalga geçilen bu on dört sağlam ve felsefî içerikli rubaiyi söyleyen birinin, ömrünün sonlarında gözlerinden yaşlar dökerek, önceden mahkûm etmiş olduğu Tanrı'dan molla ağzıyla yardım dilediğini söyleyebilir miyiz acaba? Belki de şairin dostlarından veya hayranlarından biri bu değerli hazineyi korumak için, biri Hayyam'ın sert rubaileriyle karşılaşınca, hoşgörüyle bakar da şair için Tanrı'dan af diler düşüncesiyle bu hikâyeyi uydurmuştur.

Meşhur olan bir rivayet daha vardır. Hayyam öldükten sonra annesi hep onun için Tanrı'dan af diler, yakarışta bulunurmuş. Bir gün Hayyam'ın ruhu rüyasına girerek ona şu rubaiyi söyler:

Ey sûhte-i sûhte-i sûhtenî;
Ey âteş-i dûzeh ez to efrûhtenî;
Tâ key gûî ki ber Omer rahmet kon?
Hak râ to kocâ be rahmet âmûhtenî?

Ey yanmışa yanmış, daha da yanası!
Cehennem ateşi seninle tutuşası!
Niceye dek diyeceksin "Rahmet et Ömer'e"?
Sana mı düştü Tanrı'ya rahmet öğretmek tasası?

Hayyam'ın öbür dünya hakkındaki görüşlerinin bu ipe sapa gelmez molla rubaisini söyleyecek kadar alçalmadığını belirtmeliyiz. Hayyam hakkında bunun gibi söylenmeye değmeyecek birçok rubai vardır. Bunların tümü bir araya getirilecek olsa, gülünç bir kitap olurdu. Fakat burada karşılaştığımız önemli bir husus, Hayyam'ın yüksek düşüncesinin, düşük, mutaassıp ve batıl inançlı bir ortamda ne denli etkili olduğudur. Bu da onu tanımakta bize yol gösterecektir. Çünkü ona saldıran avamın, üçüncü, dördüncü derece şair ve mutasavvıfların yargılamaları çok eskiden başlamış olup, bu mesele onun rubailerinin zıt düşünceli rubailerle karışması sonucunu doğurduğunu ve Hayyam'ın fikirleri yüzünden kendi çıkarlarını tehlikede gören kişilerin bu fikirleri çürütmek için ne kadar uğraştıklarını göstermektedir.

Ama biz Hayyam'ın rubailerine dayanarak, onun düşüncesinin ve gittiği yolun hemen hemen daima aynı olduğunu, gençliğinden yaşlılığına değin aynı belirgin ve somut felsefeye bağlı kaldığını, düşüncelerinde en küçük bir sarsıntı bile olmadığını, pişmanlık ya da tövbe düşüncesini asla aklından geçirmediğini göstereceğiz.

Şair gençlik yıllarında, Yaradan'ın onu niçin yarattığını hayretler içinde kalarak sorar. Derin bir düşünceyi aksettiren böylesi doğal bir soruş tarzı ancak Hayyam'a özgüdür.

Herçend ki reng u rûy zîbâst merâ,
Çon lâle roh u ço serv bâlâst merâ,
Ma'lûm neşod ki der tarabhâne-yi hâk
Nakkâş-i ezel behr-i çi ârâst merâ?

Rengim güzel, yüzüm güzel ise her ne kadar;
Yanağım lale, boyum serviye benzerse her ne kadar,
Anlaşılmadı şu toprağın neşe yurdunda
Niye bezedi ezel ressamı beni o kadar?

İlk gençlik yıllarından itibaren yaşamı acı ve tatsız bulmuş, dertlerinin dermanını acı şarapta aramıştır.

İmrûz ki novbet-i cevânî-yi men est,
Mey nûşem ez anki kâmrânî-yi men est.
Eybem mekonîd, gerçi telhest, hoş est,
Telhest, çerâ ki zindegânî-yi men est.

Bugün gençlik sıramdır benim
İçiyorum ben; çünkü mutluluğum benim.
Ayıplamayın beni; acı da olsa, hoştur yine
Acıdır; niye mi? Çünkü hayatımdır benim.

Şu rubaisinde gençliğin geçip gitmesine hayıflanır:

Efsûs ki nâme-yi cevânî tey şod!
Van tâze behâr-i zindegânî dey şod!
Hâlî ki verâ nâm cevânî goftend
Ma'lûm neşod û ki key âmed, key şod!

Yazık, gençliğin defteri dürüldü gitti!
Hayatın o taze baharı güz oldu gitti!
Adına gençlik denilen şey var ya,
Anlamadım ki; ne zaman geldi, ne zaman gitti!?

Ak saçlı, titrek elli şair bâdeye uzanır. Eğer öbür dünyada daha iyi bir yaşam olduğuna inansaydı, buradaki içki ve safâ âlemini öbür dünyaya bırakarak pişmanlık duyardı. Şu rubai ömrünün son dakikalarında ölümün gölgesini yanında gören, dinî efsaneler dışında kendine teselli veren, tesellisini şarap kadehinde arayan, tamamen maddeci bir filozofun üzüntüsünü göstermektedir:

Men dâmen-i zuhd u tovbe tey hâhem kerd
Bâ mûy-i sepîd, kasd-i mey hâhem kerd
Peymâne-yi omr-i men be heftâd resîd
İn dem nekonem neşât, key hâhem kerd?

Zühdün, tövbenin eteğini bırakacağım.
Ak saçlarımla, meye el atacağım.
Yaşım geldi dayandı yetmişe.
Şimdi değil de ne zaman neşe bulacağım?

İyice dikkat edersek, muhtelif yaşlarda söylenen bu dört rubaide şairin düşünce tarzının, dilinin ve felsefesinin aynı olduğunu göreceğiz. Şu halde açıkça diyebiliriz ki, Hayyam gençlik yıllarından maddî ölümüne kadar kötümser ve kuşkucu biri olarak kalmıştır (ya da sadece rubailerinde öyle görünmüştür). Öylesine trajik bir ifadesi vardır ki bunun sahibi, sözü geçen on dört rubaiyi söyleyenden başkası olamaz. Üstelik genelde edebî ve felsefî kimliği değişmemiştir. Ömrünün sonunda, hüzün dolu bir zorakilik içinde dünyanın değişmez olaylarını irdeler; iyimsermiş gibi görünen kötümser bir tavır takınır.

Kısacası, bu dört dizelik, az hacimli, anlam dolu terânelerden on tane kalmış olsa bile, yine de bu rubaileri söyleyenin önemli felsefî sorunlar karşısında nasıl bir yol izlediğini anlayabilir ve onun düşünce tarzını ortaya çıkarabilirdik. Bu ölçüleri göz önünde tutarak Hayyam'a ait rubaileri başkalarına ait rubailerin bulunduğu karmaşıklık içinden ayıklayabiliriz. Ama bu kolay bir iş midir?

Rus müsteşrik Jukovski, hazırladığı ölçeğe göre Hayyam'a nisbet edilen rubailerin arasında 82 gezgin rubai bulmuştur. Yani bu rubailer başka şairlere de isnad edilmiş, daha sonra bunların sayısı 100'e çıkmıştır. Fakat bu ölçeğe de güvenilmez. Çünkü adı geçen müsteşrik kendi ölçeğini tezkire yazarlarının (çoğu yanlış) sözlerine bakarak hazırlamıştır. Bu tezkireciler başkalarının rubailerini Hayyam'a isnad etmekle kalmamışlar, Hayyam'ın rubailerinin çoğunu da başkalarına isnad etmişlerdir. Öte yandan Hayyam'daki şiirsel akıcılık, sözlerdeki olgunluk, apaydın bir düşünce, kılı kırk yaran bir felsefe onun günümüze kadar gelebilen, ona ait gerçek rubailerden daha da fazla rubai söylediğinden, bunların kaybolduğundan, kalanların ise zamanla büyük değişikliklere uğrayıp tanınmaz hale geldiğinden emin olmamıza izin veriyor.

Müstensihlerin dikkatsizlik ve hataları ile herkesin Hay-

yam'ın kelimelerini canının istediği gibi değiştirerek tasarrufta bulunmasının yanı sıra, kimi rubailerde din adamları ve sufîler tarafından kasıtlı olarak değişiklik yapıldığı da gözlenmektedir. Örneğin:

Şâdî betaleb ki hâsil-i omr demîst

Mutluluk iste. Çünkü ömür dediğin bir andır.

Hemen hemen bütün nüshalarda "şâdî metaleb: mutluluk isteme" yazılıdır. Oysa şiirin yapısı ve konusu bunun tersini göstermektedir.

Hayyam'ın sufî ve din zıttı düşüncelerinin bir başka delili de onun rubailerinin başkalarının rubaileriyle karışmasıdır. Bunun yanı sıra şarap içip de bu konuda bir rubai söyleyen her molla tekfir edilmek korkusuyla rubaisini Hayyam'a isnad etmiştir. Bu nedenle, çoğu şarap içmekten ve sevgiliyle oynaştan dem vuran, felsefî tarafı olmayan, çarpıcı bir esprisi bulunmayan, ham ve afyonlu düşüncelerden kaynaklanan, gevşek ve kaba mecazlı sözler bulunduran rubaileri hiç kuşkuya kapılmadan atıp ayıklayabiliriz. Mesela Hayyam'a ait sıradan bir rubai mecmuasında şu rubaiyle karşılaşınca şaşırmaz mıyız?

Ey anki guzîdeî to dîn-i zertoşt,
İslâm fikendî temâm ez pes o poşt,
Tâ key nûşî bâde vu bînî roh-i hûb?
Câî benişîn Omer ki hâhendet koşt.

Ey Zerdüşt dinine girip de İslamı hepten terkeden! Ne zamana dek bade içip güzel yüz seyredeceksin? Otur oturduğun yerde; çünkü öldürüleceksin!

Bu tehdit dolu rubai acaba Hayyam hayattayken mi söylendi ve ona bir suikast mi düzenlendi? Burası şüphelidir. Çünkü yapı bakımından rubai Hayyam'dan sonraki dönemlere ait görünüyor. Ama her halükârda bunu söyleyenin Hayyam hak-

kındaki yargısını ve Hayyam'ın terânelerinin başkalarının rubaileriyle ne denli karışmış olduğunu gösteriyor.

Sözün kısası, Mûnisu'l-ahrâr adlı kitaptaki on üç rubai gibi zaman ve belge niteliği açısından kayda değer bir yazma nüsha bulunmadıkça Hayyam'a ait terâneler hakkında kesin bir şey söylemek oldukça güçtür. Üstelik Hayyam'ın mizacına ve meşrebine uygun rubailer söyleyen ve onu taklit eden şairler de çıkmıştır. Ancak sözleri ne kadar akıcı ve olgun olsa da, bir rubainin mazmunu Hayyam'ın akidesine ve zevkine uymuyorsa, bu rubainin Hayyam'a ait olmadığını söylemeye cüret edebiliriz. Çünkü Hayyam'ın terâneleri tam bir netlik ve akıcılıkla, sade bir ifade ile söylenmiştir. Alayda ve kinayeli sözlerde çok sert ve pervasızdır. Bu hususlar göz önünde bulundurularak şu sonuç çıkarılabilir: Zorlama ve intizamsız bir kalıptaki her zayıf fikir Hayyam'a ait olamaz. Hayyam'a özgü meşrep, bağlandığı felsefî ekol, akideleri, serbest, şirin ve net ifade tarzı bu mesele için ölçek olabilecek özelliklerdir.

Şimdilik bu terâneleri astronom ve matematikçi Hayyam'ın adına kaydedeceğiz. Çünkü bu konuda iddiada bulunabilecek başka biri çıkmamıştır. Bu şiirlerin astronom ve bilgin Hayyam'a mı yoksa başka bir Hayyam'a mı ait olduğunu anlamak için onun düşünce tarzını ve felsefesini bilmemiz gerekir.

FİLOZOF HAYYAM

Hayyam'm felsefesi hiçbir zaman güncelliğini yitirmeyecektir. Çünkü küçük gibi görünen ama içi özlü bu terâneler muhtelif devirlerde insanı derbeder eden önemli ve karanlık felsefî problemleri, cebren insana yüklenen sorunları, çözülmeden kalan sırları ele alır. Hayyam bu ruhî işkencelerin tercümanı olmuştur. Onun feryatları milyonlarca insanın acılarının, ıstıraplarının, korkularının, umutlarının, elemlerinin yansımasıdır. İnsanlar bunları düşünerek sürekli azap çekmiştir. Hayyam terânelerinde garip bir dil ve üslupla tüm bu zorlukları, muammaları, bilinmezlikleri açıkça, gizlisi saklısı olmadan çözmeye çalışır. Asabî ve ürpertici gülüşlerinin altında, dinî ve felsefî sorunları halledip, hissedilir ve akılcı bir çözüm yolu arayışına girer.

Kısacası, Hayyam'ın terâneleri, kayıtsız ve laubali de olsa, kişinin düşüncelerinden ve kederlerinden bir bölümünü yansıtan ayna gibidir. Bunu fark edince insan irkilmekten alamaz kendini. Hayyam'ın rubailerinden bugün doğabilimcilerin de dikkatini çeken bir felsefî ekol ortaya çıkmaktadır. Onun buruk ve acı şarabı eskidikçe, kıymeti daha da artmaktadır. Zaten bu yüzden terâneleri dünyanın her yerinde, türlü çevrelerde ve ırklar arasında ilgi görmektedir.

Hayyam'ın her düşüncesini tek tek büyük şairlerde ve filozoflarda bulmak mümkündür. Ancak bunların hiçbirini Hayyam'la mukayese etmek mümkün değildir. Hayyam, üslubunda çok ilerdedir onlardan. Ondaki sağlam yapı onu her şeyden çok Lukretius, Epikür, Goethe, Shakespeare ve Schopenhauer'le başbaşa giden büyük bir filozof ve şair olarak karşımıza çıkarır.

Şimdi bu rubaileri söyleyenin düşünce tarzını ve felsefesini tespit edebilmek için rubailerindeki düşünceleri ve felsefeyi çıkarmamız gerekir. Çünkü elimizde bunun dışında bir araç yoktur. Dışardan görünen yaşamı ve kendi iç dünyası, bağlantılı olduğu kişiler, çevresi, yaşam tarzı, etkilenişleri, izlediği felsefe, bilimsel ve felsefî eğitimi bizce meçhuldür.

Hayyam geriye birkaç bilimsel, felsefî ve edebî yapıt bırakmış olsa da, bunların hiçbiri, bu araştırmada bize yol gösteremez. Çünkü Hayyam'ın gizli düşüncelerini, kalbinde gizli kalan şeyleri bize sadece rubailer gösterebilir. Oysa zamanın, ortamın şartlarına göre ya da başkalarının siparişiyle yazılan kitapları biraz dalkavukluk ve gösteriş kokar ve felsefesini tam manasıyla ortaya çıkarmaz.

Hayyam'ın rubailerinde karşılaştığımız ilk fikir, şairin son derece cüret ve pervasızlıkla, acımasız mantığıyla hiçbir gevşekliği, çağdaşlarının düşüncelerindeki zavallılıkların hiçbirini ve teorik ve dinsel felsefelerini kabul etmemesi, tüm iddiaları ve sözleri elinin tersiyle itmesidir. Hicrî 646/miladî 1248 yılında yazılan *Ahbâru'l-ulemâ bi ahbâri'l-hukemâ* adlı kitapta Hayyam'ın şiirleri hakkında şu satırlar yazılmıştır:

"Şiirlerinin içeriği şeriat için zehirli yılanlar ve dalalet zincirleri mesabesindedir. Dini yüzünden halk tarafından kınanıp da içinde gizli olan şeyler ortaya çıkarıldığında, öldürülmekten korktu, sustu, kalemini yerine koydu ve hacca gitti, kirli sırlarını ortaya döktü. Kalbindeki gizli şeyleri perde altından gösteren, içindeki durgunluğun maksadını da kararttığı meşhur şiirleri vardır."

Bu durumda Hayyam'ın evren hakkında kendine özgü bir düşünce ve felsefî anlayışının olması gerekir. Şimdi onun düşünce tarzına bakalım: Bu rubaileri söyleyen kişi tüm dinî konulara alayla yaklaştığı zaman, bilmedikleri şeyler hakkında konuşan ulema ve fıkıhçılara hakaretler yağdırarak saldırdığı zaman okuyucu hiç kuşkuya düşmez. Bu husus, aryâî bir ruhun sâmî itikadlarına karşı gösterdiği bir başkaldırı ya da düşüncelerinden dolayı nefret ettiği seviyesiz ve mutaassıp bir çevreden Hayyam'ın intikam alışıdır. Hayyam gibi özgür düşünceli ve kılı kırk yaran bir filozofun kendi zamanındaki fıkıhçıların uydurma, cebrî ve mantıksız tapınma hükümlerine kö-

rükörüne boyun eğmeyeceği, onların çürümüş masallarına kanmayacağı ve bayağı tuzaklarına düşmeyeceği aşikârdır. Çünkü din herkesin kayıtsız şartsız itaat etmesi gereken, temel ilkelerinden asla şüphe duyulamayan cebrî hükümler ve görevlerden ibarettir ve bir grup muhafız bu hükümlerden yararlanarak avamı piyon olarak kullanır. Fakat Hayyam, uyulması gereken tüm bu dinsel konuları alaycı ve itikatsız bir üslupla ele alır; davranış ve sebeplerden yola çıkarak olan biteni ve bunların nedenlerini anlamak ister. Ölüm ve yaşam meselelerini pozitif bir yaklaşımla, mantığa, hissedilenlere, gözlemlere, yaşamın maddî akışına dayayarak çözmeye çalışır. Bu yüzden dünyadaki olayları tarafsızca izleyen biri olarak kalır.

Hayyam o zamanki bilim adamlarının çoğunda olduğu gibi kalbiyle ve duygularıyla yetinmez, dört dörtlük bir âlim gibi gözlemleriyle, mantığıyla elde ettiklerini söyler. Bilindiği gibi, birisi dinsel efsanelerin batıl olduğunu kanıtlarsa, o kadar da önemli bir iş yapmış sayılmaz. Çünkü bilimlerin sayesinde zaten kendiliğinden batıl olmuştur. Fakat Hayyam'ın zamanını ve mutaassıp çevresini göz önünde bulundurursak, onun çalışmaları, makamını çok yükseklere çıkarır.

Hayyam, zamanındaki devlet büyüklerinin emir ve ricası üzerine yazdığı bilimsel ve felsefî kitaplarında gizlilik ve takıyyeyi elden bırakmamış ve görünüşte tarafsız bir tavır takınmışsa da, eserlerinde kaleminden kaçan bazı bilimsel konular görülebilir. Örneğin *Novruzname*'nin dördüncü sayfasında şöyle der: *"Yüce Tanrı'nın emriyle dünyanın halleri değişti ve mesela dünyaya ve onun dönüşüne uygun olacak şekilde yepyeni şeyler ortaya çıktı."* Acaba bu son cümleden meşhur *Adaptation du milieu* formülü çıkmıyor mu? Çünkü o, Tanrı'nın mevcudatı ayrı ayrı yarattığını inkâr eder ve bunların âlemin dönüşüne uygun olacak şekilde ortama uyum sağladığına inanır. Avrupa'da büyük yankılar yaratan bu bilimsel kuralı acaba Hayyam 800 yıl önce ferasetiyle anlayıp tahmin etmemiş midir?

Aynı kitabın üçüncü sayfasında *"Yüce Tanrı güneşi nurdan yarattı; gökleri ve yerleri onunla besledi"* yazılıdır. Bu da, filozof ve şairin yanı sıra bir de tabiî bilimler âlimiyle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor bize.

Fakat Hayyam, terânelerinde bu gizlilik ve takıyyeyi bir kenara bırakmıştır. Çünkü ruhunun yarası olan bu terânelerde, yaşadığı ortamın çürük ilke ve yasalarını kabullenmez, aksine onların düşüncelerindeki bütün maskaralıkları mantığıyla ortaya çıkarır. Hayyam'ın, yaşadığı çevredeki hurafelerle ve mevhumlarla mücadelesi terânelerinin tümünde açıkça görülebilir. Zahitlerin, fıkıhçıların ve ilahiyatçıların hallerine acı acı güler ve benzeri görülmemiş bir biçimde, olanca ustalığı ve mahareti ile burunlarını sürter.

Hayyam ölüm ötesi konulara alaycı, kuşkucu bir eda ve "derler ki, diyorlar ki" sözünü naklederek başlar:

Gûyend: Behişt u hûr-i ayn hâhed bûd... (88)

Derler ki: Cennet ile huriaynlar olacak.

Gûyend merâ: Behişt-i aden bâ hûr hoş est ... (90)

Derler ki: Aden cenneti, hurilerle hoştur...

Gûyend ki: Dûzehî buved âşık u mest... (87)

Derler ki: Cehennemlik olacak âşık ile sarhoş

Bir zamanlar insanı ilahî cemalin aynası ve yaradılışın amacı olarak tasavvur ederlerdi. İnsanlığın bütün efsaneleri onun çerçevesinde oluşturulmuştu. Gökteki yıldızlar ona yazgısını göstermek için yaratılmış, yeryüzü, zaman, cennet, cehennem onun hatırı için var edilmişti. İnsan küçük dünyaydı ve büyük dünyanın bir örneği ve temsilcisiydi. Nitekim Baba Efzal şöyle der:

Eflâk u enâsir u nebât u heyvân
Aksî zi vucûd-i rûşen-i kâmil-i mâst

Felekler, dört unsur, bitkiler ve hayvanlar
Bizim mükemmel ve aydınlık varlığımızın bir aksidir.

Hayyam maddeci ve bilimsel bakış mantığıyla insana "câm-ı cem" der. Onun var olması ve ölümü bir sineğin var olup ölmesi kadar önemsizdir.

Âmed şoden-i to enderin âlem çîst?
Âmed megesî pedîd o nâpeydâ şod! (41)

Senin bu âleme gelip gitmenin anlamı ne?
Bir sinek var olmuş, sonra yok olmuş. İşte o kadar!

Şimdi de fıkıhçıların ve ulemanın akidelerini alaylı alaylı inkâr etmesi karşısında, doğa ötesi konulara nasıl bir çözüm yolu bulduğunu görelim. Hayyam yaptığı gözlemlerin ve araştırmaların sonunda insanoğlunun kavrama kapasitesinin sınırlı olduğu problemiyle karşılaşır. Nereden geliyoruz ve nereye gidiyoruz? Kimse bilmiyor. Haklıymış gibi görünüp bu meseleler hakkında konuşanlar zırvalamaktan başka bir şey yapmıyor; hem kendilerini hem başkalarını aldatıyorlar. Hiç kimse ezelin sırlarını anlamamış ve anlamayacak. Ya da asla sır diye bir şey yok. Olsa bile, hayatımızı etkilemiyor. Örneğin dünya, yeni var olmuş veya eskiden varmış; ne işimize yarayacak acaba?

Çon men reftem; cihân mohdes çi kadîm
Tâ key zi hadîs-i penc o çâr ey sâkî!? (93)

Dünya yeniymiş, eskiymiş; ne değişir? Ben gittikten sonra!
Ne zamana kadar beşten, dörtten dem vuracaksın be sâkî?

Vaktimizi beş duyu ve dört unsurla tartışarak geçirsek ne olacak yani? Bize ne? Öyleyse mevhum umutlara ve korkulara kapılarak, saçma sapan tartışmalarla vaktimizi öldürmeyelim. Söyledikleri, uydurdukları şeyler sırf masal! Bilimle olsun, dinin yardımıyla olsun, asla çözülmeyecek evrenin muamması ve hiçbir gerçeğe ulaşamayacağız. Üstünde yaşadığımız şu yeryüzünün ötesinde ne bir saadet var ne bir ceza. Geçmiş ile gelecek; iki yokluk. Ve biz iki dünyanın sınırı olan bu iki yokluk arasında yaşayacağımız kısacık bir ânı idrak etmeliyiz. Bundan yararlanmalı; yararlanırken de acele etmeliyiz.

Hayyam'a göre, yemyeşil tarlaların kenarı, erguvan rengi şarap kadehine binlerce gölge aksettiren mehtap, çengin gönül alıcı ahengi, ay yüzlü sâkîler, yeni açmış çiçekler yaşamın korkunç bir kâbus gibi gelip geçen tek gerçeği. Bugünü yaşamaya, mutlu olmaya bakalım. Çünkü yarını kimse görmemiştir. İşte bu, tek yaşam arzusudur.

Hâlî hoş bâş zanki maksûd înest. (134)

Bugün mutlu olmaya bak. Çünkü amaç bu.

Hayyam hissedilen ve maddî gerçeklerin karşısında bir büyük gerçeğe daha inanır. Bu da, hayır ve mutluluğa baskın çıkan şer ve kötülüktür. Muhtemelen Hayyam'daki bu cebrî düşünce daha çok astronomi ve maddeci felsefenin sonucunda oluşmuştur. Aldığı bilimsel eğitimin onun felsefî gelişimi üzerindeki etkisi tüm açıklığıyla görülür. Hayyam'a göre tabiat körükörüne dönüşünü sürdürür. Gökyüzü bomboştur ve kimsenin imdadına koşmaz.

Bâ çerh mekon hevâle kender reh-i akl
Çerh ez to hezâr bâr bîçâter est! (34)

Feleğe havale ederim deme işini. Akıl yolunda zira
Felek bin beter zavallı senden!

Felek güçsüz ve iradesizdir. Gücü olsa, kendi dönüşünü durdururdu.

Der gerdiş-i hod eger merâ dest budî,
Hod râ berehandemî zi sergerdânî. (33)

Yetseydi gücüm kendi dönüşüme,
Kurtarırdım kendimi âvarelikten!

O zamanki astronomi görüşleri doğrultusunda Hayyam feleği mahkûm eder ve hareket halindeki gök cisimlerinin değiş-

mez yasalarını tüm benliğiyle algılayarak canlandırır. Yıldızlar ve onların düzenli yasaları hakkında dakik incelemeler yaptıktan sonra hayatımızın, feleklerin dönüşündeki haşin kanunların etkisi altında kaldığını kabul eder ama dinsel anlamda kaza ve kadere inanmaz. Çünkü yazgıya isyan eder; bu yüzden kötümserliğe kapılır zaten. O, Tanrı'dan değil, daha ziyade feleğin dönüşünden şikâyet eder. Sonunda tüm yıldızların uğursuz olduğuna, uğurlu bir yıldız bulunmadığına inanır.

Eflâk ki coz gam nefzâyend diger. (28)

Felekler gamdan başka bir şeyi arttırmazlar.

Novruzname'nin kırkıncı sayfasında nakilde bulunarak şöyle der: *"Denildiğine göre, her iyilik ve kötülük gezegenlerin etkisiyle ve Yüce Tanrı'nın takdir ve iradesiyle yeryüzüne iner ve bir şahsa çarparak, acımasızca deler geçer."*

Nizâmî-yi Arûzî, Hayyam hakkında naklettiği bir hikâyede, Melikşah'ın ava çıkmak için havanın uygun olup olmadığı konusunda Hayyam'dan tahminde bulunmasını istediği, onun da meteoroloji ilmine dayanarak doğru tahminde bulunduğunu söyleyerek[1] şöyle devam eder: *"Huccetu'l-Hak Ömer'in kararını gördüm. Ama onun astronomi hükümlerine asla inanmadığını anladım."*

Bir başka rubaisinde varoluşun nedenini dört unsur ve yedi gezegenin etkisinde bulur:

Ey anki netîce-yi çehâr o heftî;
Vez heft o çehâr dâyim ender teftî." (29)

Ey dört ile yedinin neticesi olan!
Yedi ile dördün yüzünden sürekli telaştasın.

Yukarıda da geçtiği gibi Hayyam'ın kötümserliği gençlik yıllarına kadar uzanır (numara 16). Bu kötümserlik hiçbir zaman bırakmamıştır yakasını. Sürekli gam, keder, yokluk ve ölüme bulanmışlık Hayyam'ın düşüncesindeki özelliklerden biri-

1 Bu bilim dalı ile ilgili *Levâzimu'l-emkine* adlı bir kitap Hayyam'a nisbet edilir.

dir.[2] Mutluluğa, sevince davet ederken, mutluluk sözcüğü boğazında kalır, tıkanır. Çünkü tam bu sırada ölümün gövdesi, kefen, mezarlık ve yokluk binlerce işaretle, keyif ve işret meclisinden çok daha kuvvetli olarak insanın gözünde canlanır ve bir anlık mutluluğu berbat eder.

Doğa özen göstermeden, hoyratça yapacağını yapar. Yavrularını besledikten sonra soğukkanlılıkla, olgunlaşsın veya olgunlaşmasın, başakları biçen, hunhar, divane bir dadıdır. Hiç gelmeseydik dünyaya keşke! Madem ki geldik, ne kadar erken gidersek, o kadar mutlu oluruz.

Nâ-âmedegân eger bedânend ki mâ
Ez dehr çi mîkeşîm; nâyend diger. (28)

Gelmeyenler bir bilseler neler çektiğimizi felekten, gelmezler asla.

Horremdil anki zin cihân zûd bereft;
Vâsûde kesîki hod nezâd ez mâder. (23)

Mutludur bir an evvel giden bu dünyadan;
Ya da anasından hiç doğmayan![3]

Hayyam'ın terânelerinde tekrarlanan bu yokluk arzusu acaba Buda'nın Nirvana'sıyla benzerlik göstermiyor mu? Buda felsefesinde dünya, görünüşteki değişikliklerin bir bulut, bir yansıma veya hayalî resimlerle dolu bir rüya olduğu, birbirine bağlanmış olayların tümünden ibaret değil midir?

Ehvâl-i cihân u asl-i in omr ki hest
Hâbî yu hiyâlî yu ferîbî yu demîst. (109)

Şu dünyanın halleri ve ömrümüzün aslı bir rüya, bir hayal, bir aldatmaca ve bir andır.

2 *Novruzname*, s.9: "Dünya kimsenin gönlünde şirin olmasın!"; aynı eser, s. 69: "İnsanlar ölümü doğurmuşlardır."

3 Pehlevî diliyle yazılan "Yâdgâr-i zerîrân" romanında vezir Gâmasp şöyle der: "Mutlu olan biri varsa, o da anasından doğmayandır. Çünkü doğdu mu, ölür."

İran şairlerinin çoğu kötümserdir. Ama kötümserlikleri, aşırı ve doyumsuz şehvet hisleriyle doğrudan ilgilidir. Oysa Hayyam'da kötümserliğin yüce ve felsefî bir tarafı vardır. Ay yüzlü güzelleri işret meclisini tamamlayan tek unsur olarak görür ve genellikle şarap, kadına nisbetle daha da önemlidir. Kadının ve sâkînin varlığı bir nevi estetik keyif ve lezzet kaynağıdır. Hiçbirini göklere çıkarmaz; hiçbirinin ayrı bir makamı yoktur. Bütün bu güzel ve hoş görünen şeylerle bir anlık zevk arayışında olmuştur. Bu bakımdan Hayyam güzelliği taparcasına önemsemiş, güzel tadı, hoş ahengi ve güzel manzarayı seçmiştir. *Novruzname*'nin bir faslını güzel yüze tahsis etmiş ve bölümü şöyle noktalamıştır: *"Bu kitap uğur olsun diye güzel yüz hakkındaki bölümle bitirildi."* Şu halde Hayyam, hayatında başına gelen tatsız olaylar karşısında, diğer şairlerin yaptığı gibi, örneğin sevgilinin küsmesi veya parasızlık gibi nedenlerle sızlanmaz. Onun derdi, felsefî bir dert ve duygularıyla yaradılışın temeline yağdırdığı bir lanettir. Bu başkaldırış onun acı dolu felsefesinin ve gözlemlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu kötümserlik onu dehrîliğe yani materyalizme sürüklemiş, irade, düşünce, hareket ve her şey gözüne saçma sapan gelmiştir.

Ey bîhaberân, cism-i mocessem hîçest,
Vin târem-i noh sipihr-i erkam hîçest. (101)

Be hey habersiz! Şu gördüğün şekil bir hiçtir.
Şu nakışlı, süslü dokuz kubbe de bir hiçtir.

Görünüşe bakılırsa, Schopenhauer kendi kötümserlik felsefesinden Hayyam'ın vardığı sonuca ulaşır: *"Kendi iradesini hiçe sayacak dereceye gelen biri için bize gerçekmiş gibi görünen bu dünya, bütün güneşler ve samanyolları nedir? Bir hiç!"*

Hayyam insanlardan uzak durup, nefret etmiştir. Onların düşüncelerini, âdetlerini en sert ifadelerle mahkûm etmiş ve toplumun telkinlerini kabule asla yanaşmamıştır. Arapça şiirlerinde ve bazı kitaplarında Hayyam'ın insanlara karşı duyduğu kin, öfke ve güvensizlik açıkça görülebilir.

Cebr ve Mukabele adlı kitabının girişinde şöyle der: *"Biz*

ilim erbabının yok olduğuna ve sayıları az, azapları çok olan birtakım kişilere münhasır kaldığına şahittik. Parmakla sayılabilecek kadar az olan ilim erbabının güç yaşamları boyunca bütün himmetleri bilimsel araştırmalar ve keşifler yapmakla geçti. Ama bilginlerimizin çoğu hakkı batıla satıyor, gösteriş ve tezvirin dışında bir şey yapmıyorlar. Sahip oldukları bilgiyi maddî ve aşağılık amaçları yolunda kullanıyorlar. Doğruyu arayan ve doğruyu saçan, batılı inkâr etmeye çalışan ve tezviri terkeden birini görecek olurlarsa, alaya alıp küçümsüyorlar."

Galiba her devirde ikiyüzlü, sahtekâr ve işi gücü çanak yalamak ve dalkavukluk etmek olan kişiler var olmuştur!

Ünlü Diyojen bir gün Atina'da elinde yanan fenerle bir insan aradıysa da bulamadı. Ama Hayyam vaktini boşa araştırmakla telef etmemiş ve kendinden emin olarak şöyle demiştir:

Gâvîst ber âsmân, karîn-i pervîn
Gâvîst diger, ber zebereş comle zemîn
Ger bînâ'î, çeşm-i hakikat bogşâ
Zîr u zeber-i do gâv moştî her bîn (15)

Gökte var bir öküz, Ülker'in benzeri
Var bir öküz daha, onun üstüdür dünyanın yeri
Değilsen kör, aç hakikat gözünü
Gör iki öküzün arasında bir avuç eşeği.

Halkın seviyesiz düşüncelerinin baskısı altında kalan Hayyam'ın bu durumda asla sevgi, aşk, ahlak, insanlık ve tasavvuf taraftarı olmayacağı aşikârdır. Zaten yazarların ve şairlerin çoğu bu düşüncelere şahsen inanmasalar da, avamı aldatmak için böyle bir propaganda yapmayı üstlerine vazife saymışlardır. Garip olan bir şey varsa, o da Hayyam'da İran'ın geçmişine duyduğu meyil, rağbet, sempati ve üzüntüdür. Tarihteki birçok ihtilaf dolayısıyla, Nizamülmülk'ün Hayyam ve Hasan Sabbah'la sınıf arkadaşı olduğuna dair meşhur hikâyeye inanamasak da, Hayyam'ın Hasan Sabbah'la irtibat halinde olması hiç de uzak görünmemektedir. Çünkü çocuklukları aynı devirde geçmiş ve ikisi de hemen hemen 517-518/1123-1124

yılında ölmüştür. İkisinin de güçlü İslam ülkesinin kalplerinde yarattığı düşünce inkilabı bu tahmini doğrulamaktadır. Belki de bu münasebetle onları suç ortağı olarak görmüşlerdir. Hasan yeni bir mezhep icat edip o zamanki toplumu temelinden sarsarak ulusal bir İran ayaklanması meydana getirdi. Hayyam hissî, felsefî, aklî ve maddî mezhep getirerek kendi terânelerinde onun amacını gerçekleştirdi. Daha çok siyaset ve kılıca dayandığı için bir süre sonra Hasan'ın etkisi kayboldu. Fakat Hayyam'ın, temeli akıl ve mantık üzerine kurulu maddeci fikirleri kalıcı oldu.

Hiçbir İslam şairinde ve yazarında, Hayyam'da olduğu gibi açık bir ifade ile Tanrı'yı nefyetmek ve Sâmî dininin efsanelerini temelden yıkmak görülmez. Belki de Hayyam'ı İbni Mukaffa, Bihâferîd, Ebû Müslim, Bâbek ve benzerleri gibi Arap karşıtı İranlılardan biri olarak kabul edebiliriz. Hayyam üzgün bir eda ile eski İran padişahlarına işaret eder. Bunda Firdevsi'nin *Şahname*'sini okumasının etkisi olabilir. Hayyam terânelerinde hâk ile yeksan olan, harabe kasırlarında tilkilerin yuva yaptığı, baykuşların tünediği eski İran'ın sürekli ayaklar altına alınan görkemini, büyüklüğünü hatırlatır. Asabî kahkahalarından, eski İran'a göndermelerinden ve kinayelerinden de açıkça görülebileceği gibi Arap yolkesenlerinden ve onların seviyesiz düşüncelerinden nefret eder. Bu yetmiş başlı ejderhanın ağzına gömülen, titreyerek çırpınan İran'a sempati duyar.

Daha ileri gitmeyelim; Hayyam'ın Sâsânîlerin eski görkemli günlerini hatırlatmaktan amacı uygarlıkların sebatsızlığını, küçüklüğünü, insan hayatının kısalığını ispat etmek ve sadece mecazî ve kinayeli bir tasvir yapmaktan başka bir şey değil midir acaba? Fakat ifadelerindeki hararetle en küçük bir kuşkuya mahal bırakmaz. Örneğin mehtaplı gecede Tîsfun (Medayin) harabesinde öten kumrunun sesi rubaiyi okuyanın tüylerini diken diken eder.

> An kasr ki ber çerh hemîzed pehlû,
> Ber dergeh-i û şehân nihâdendî rû,
> Dîdîm ki ber kongre'eş fâhte'î
> Benşeste hemîgoft ki "kû, kû, kû, kû?" (56)

O kasır ki feleğe dayamıştı yanını
Eşiğine şahlar sürerdi alnını;
Gördük ki burcunda bir kumru
Konmuş, derdi :"ku, ku, nerde, hani?"

An kasr ki Behrâm der û câm girift,
Âhû beçe kerd u şîr ârâm girift,
Behrâm ki gûr mîgiriftî heme omr
Dîdî ki çegûne gûr Behram girift. (54)

O kasır ki Behram onda kadeh tuttu;
Ceylan yavruladı, arslan teskin oldu.
O Behram ki ömür boyu hep yaban eşeği tuttu,
Gördün mü, mezar onu nasıl da tuttu!

Yukarıda geçtiği gibi, Hayyam evrenin dışında bir tanrı tanımaz ve Sâmî dinlerin tasavvur ettiği tanrıyı inkâr eder. Fakat daha sonra ciddî bir tavır takınarak doğa ötesi sorunlara ilişkin bilimsel ve mantığa dayalı çözüm yolu arar. Bir akıl yolu bulamayınca, yaratanı testiciye ve insanı testiye benzeterek şu şairane sözlerle yetinir:

İn kûzeger-i dehr çonin câm-i latîf
Mâsâzed u bâz ber zemîn mîzenedeş! (43)

Felek denilen şu testici latif bir kadeh yapar;
Yapar da yaptığını sonra yine yere çalar!

Meselenin aslıyla bizim bir işimiz yok ama işi gücü sanat eserleri yaratmak ve yaptığı testileri cinnet hali içinde kırmak olan, ahmak ve hunhar görünümlü bu divane testicinin meclisini sadece Derviş Nakkaş Bey'in fırçası tuvale yansıtabilmiştir.

Hayyam cenneti ve cehennemi kişilerin yaradılışında görmüştür.

Dûzeh şererî zi renc-i bîhûde-yi mâst
Firdovs demî zi vakt-i âsûde-yi mâst. (142)

Cehennem dediğin bir kıvılcım, boşuna zahmetimizden
Cennet dediğin bir an, huzur dolu vaktimizden.

Gülen çiçekler, inleyen bülbüller, yemyeşil tarlalar, sabah meltemi, mehtap ve onun gibi parlak bir yüz, peri gibi güzeller, çengin nağmeleri, gül rengi şarap; işte bunlardır bizim cennetimiz. Şu acı ve zecir dolu sebatsız dünyada karşı karşıya kaldığımız gerçekler varken, yeryüzünde yararlanabileceğimiz iyi bir şey yok bunların dışında. İnsanların umutlandırılarak aldatıldığı mev'ûd cennet işte bu cennet. Neden mevhum bir umut uğruna huzurumuza göz yumalım?

Kes huld u cehîm râ nedîde est, ey dil.
Gû'î ki ez an cihan resîde est? Ey dil. (91)

Cenneti, cehennemi kimse görmedi, gönül.
Söyle haydi; kim geldi öte dünyadan, gönül?

Garip bir oyuncak odası ya da tiyatro gibidir dünya. Bir kukla ya da satranç oyunu gibidir, satranç tahtasının üstünde de tüm evren var sanki. Ama bir çocuğa aitmiş gibi, görülmeyen bir el bir süre eğlenir, oyalanır bizimle; oraya buraya götürür bizi; yerimizi değiştirir. Sonra canı sıkıldı mı, tekrar bu kuklaları, bu satranç taşlarını unutulmuşluk ve yokluk sandığına atar.

Mâ lo'betegânîm u felek lo'betbâz.
Ez rûy-i hakîkatî, ne ez rûy-i mecâz. (50)

Biz kuklayız, kuklacı ise felek.
Değildir bu mecaz, gerçektir gerçek.

Hayyam bu maskara, alçak, üzüntü veren, komik dünyayı yıkıp, bu yıkıntıların üstünde daha mantıklı bir dünya kurmak ister.

Ger ber felekem dest budî çon yezdân,
Berdâştemî men in felek râ zi miyân. (25)

Yetseydi gücüm Tanrı misali feleğe,
Yok ederdim, vermezdim aman feleğe.

Hayyam'ın felsefesinin onu izleyenler tarafından ne kadar ilgi ile karşılanıp taklit edildiğini anlamak için şu hususu belirtmemiz gerekir: *Debistân-i mezâhib* kitabının müellifi birkaç yerde Hayyam'ın rubailerini örnek olarak verirken, bir yerde de ona garip bir rubai isnad eder.

"Semrâd'ın sözcük anlamı 'vehim ve zan' demektir. Fer İrec'in öğrencisi Ferehmend şöyle demiştir: Var olan biri, unsurların, feleklerin, yıldızların, akılların ve nefislerin hak olduğunu bilir. Vâcibülvücud'un varlığa bürünmediğini söyler. Biz de vehim yoluyla onun var olduğunu sanırız. Ve kuşkusuz o da yoktur. Hakîm Ömer Hayyam'dan bir örnek:

Sâni' be cihân-i kohne hemçon zarfîst
Âbîst bema'nî yu bezâhir berfîst
Bâzîçe-yi kufr u dîn be tiflân bespâr
Bogzer zi makâmî ki hodâ hem harfîst.

Yaratan şu köhne dünyada bir kaba benzer. Anlamca bir su ve görünüşte ise bir kardır. Küfr ve din oyuncağını çocuklara ver. Geç şu makamdan. Çünkü tanrı da bir söz sadece. (s.63)

Bir başka yerde (s.159) çârvâk akidesi hakkında şöyle der:

"... Aklı başında olanın tüm lezzetlerden yararlanması ve arzuladığı şeylerden kaçınmaması gerekir. Çünkü toprağa girildi mi, geri dönüş yoktur.

Yok geri dönüşün; gittin mi, tam gittin!

Daha açıkça ifade edecek olursak, onlara göre çârvâk akidesi şudur: Yaradan ortada olmadığına ve insanın idraki onu kavrayamayacağına göre, neden zan ve vehme dayalı bir şeye, hatta yok olan bir şeye kulluk edelim? Neden cennet ve oradaki rahatlık müjdesi uğruna büyük bir hırsla ve eblehlik içinde nimetlerden ve rahatlıktan el çekelim? Aklı olan, peşini veresiyeye değişmez... Görünürde olmayan

bir şeye inanmamak gerekir. Bedenin terkibi dört unsurdan oluşur. Bunlar tabiatın gerektirdiği gibi bir süre bir arada bulunur... Ama terkip dağıldı mı, unsur, kendisi dışında bir şeye dönemez. Beden kasrı tahrip olduktan sonra vatan cennetine, naza, nimete yükselmek veya ateşe ve cehenneme düşüş olmayacaktır."

Acaba bu satırlardan Hayyam'ın düşüncelerinin tahlilini çıkarmıyor muyuz? Heron Allen, Elfinstin'in telif ettiği ve 1815 yılında basılan *Sergozeşt-i saltanat-i Kâbol* [Kâbil saltanatının serüveni] adlı kitaptan naklen Hayyam'ın rubailerine gönderme yaparak şöyle der: *[s.291) "Melazki adıyla meşhur olmuş dehrî ve dinsiz bir fırka vardır. Görünüşe bakılırsa, düşünceleri hayli eskilere gider ve eski İran şairi Hayyam'ın eserlerinde hiçbir dilde görülmemiş şekilde dinsizlik örnekleri vardır... Bu fırkaya mensup olanlar düşüncelerini gizliden gizliye açıklarlardı. Bilindiği gibi, onların akideleri Şah Mahmud'un sarayındaki rint soyluların arasında yayılmıştı."*

Hayyam'ın felsefesinde gözlenen bir başka husus da, ölüm konusunda gösterdiği hassasiyettir. Hayyam ölümü, ilahiyatçıların felsefesi ve ruhun kaynakları yoluyla değil, cisimlerdeki zerrelerde görülen cereyan, değişim ile maddenin parçalanması yoluyla ele alır; şairane ve hüzün verici tasvirlerle canlandırır.

Hayyam'a göre maddenin ötesinde bir şey yoktur. Dünya zerrelerin bir araya gelmesi sonucu var olmuştur ve bu zerreler hep birlikte işlevlerini sürdürürler. Bu, sürekli ve ebedî bir cereyandır. Zerreler peyderpey şekillere bürünürler ve bu şekilleri değiştirirler. Bu yüzden insanın korkuya düşeceği veya umutlanacağı bir şey söz konusu olamaz. İnsan zerrelerle dört unsurun terkibi ve yedi yıldızın etkisi sonucunda var olmuştur. Ruhu da bedeni gibi maddîdir ve ölümden sonra aynı halde kalmaz.

Bâz âmedenet nîst; ço reftî, reftî. (29)

Yok geri dönüşün; gittin mi, tam gittin!

Çon âkibet-i kâr-i cihan nîstîst, (140)

Madem ki yokluk var şu dünyanın sonunda,

Her lâle-yi pejmorde nehâhed beşkoft. (47)

Solan her lale açmayacak bir daha.

Hayyam bununla da yetinmez; bedenin bütün zerrelerini ilk çıkış noktalarına kadar izler ve onların geri dönüşünü açıklar. Ruhun kalıcılığı konusunda, bedendeki zerrelerin ölümden sonra geri dönüş ve değişimine inanır. Çünkü hissedilen ve ayırdedilen bir şey varsa, o da bedendeki zerrelerdir. Bunlar başka cisimlerle tekrar hayat bulurlar ve dolaşımlarını sürdürürler. Ama ölümden ayrı bir yaşamı olan bağımsız ruh yoktur. Eğer biz mutlu olursak, bedenimizdeki zerreler şarap küpü olacaklar, sürekli sarhoş kalacaklar, gizemli ve iradesizce bir yaşam sürdüreceklerdir. Bu zerreler felsefesi Hayyam'ın derdinin ve gam dolu düşüncelerinin kaynağıdır. Testi toprağında, çimenlikte, lalede, çengin ahengine uyarak ritmik hareketlerle dans eden sevgilide, eğlence meclislerinde ve her yerde sebatsız zerreleri ve doğanın aldırış etmeyen hoyrat cereyanını gözünün önünde bulur. Şarap testisinde ay yüzlü dilberlerin toprak olmuş bedenlerinin zerrelerini görür. Ancak bu zerrelerin garip bir yaşamı vardır. Çünkü onlarda badenin latif ruhu kaynamaktadır.

Burada onun şarabı, terânelerinde kullandığı bütün şairane kinayeler ve benzetmelerle derin ve gizemli bir biçime bürünür. Şarap sarhoşluk ve unutkanlığı doğururken, testi de adeta bedendeki ruh hükmündedir. Acaba testinin bütün bölümleri insan bedenindeki organların küçültülmüş bir hali değil midir; adları aynı değil midir? Ağız, kenar, boyun, kulp, karın... ve testideki şarap da onun keyif dolu ruhu değil midir? Bu testi bir zamanlar bir ay yüzlü dilberdi! Bu kaynayan ruh, testinin mazideki dertli yaşamını hatırlatır. Böylece testi müstakil bir hayat kazanır; şarap da onun ruhu mesabesindedir.[4]

4 Bu tür benzetmeye Hayyam'ın düşüncelerinde sıkça rastlanır. Örneğin Novruz-name'de yay hakkında şöyle yazılıdır (s.40): "Yayın bir tarafı damar, kemik, sinir, deri ve etle, insan yüzü şeklinde yapılmıştır. Kirişi onun canı gibidir. Yay onunla yaşar. Bu can ise sanatkârdan gelir."

Leb ber leb-i kûze bordem ez gâyet-i âz (139)

Dudağımı testinin dudağına dayadım hırsla.

İn deste ki ber gerden-i û mîbînî,
Destîst ki ber gerden-i yârî bûdest. (72)

Onun boynunda gördüğün şu kulp,
Bir yarin boynundaki eldi vaktiyle.

Yukarıda ele alınan konulardan, Hayyam'ın yaşamın değeri ve mahiyeti hakkında önemli bir düşünce ve felsefe sahibi olduğu anlaşılıyor. Acaba o bu felsefe ve bunca talihsizlik karşısında ne gibi bir yol izler?

Varlıkların niteliği kavranılamaz. Nereden gelip nereye gittiğimizi kimse bilmemiştir; bilmeyecek de. Başkalarının bu konuda söyledikleri bir sürü deli saçması. Oysa doğa sakin sakin ve hiçbir şeyi umursamadan kendi görevini yapıyor. Onun karşısında bütün çabalarımız boşuna; felsefî araştırmalar yapmak da mümkün değil. Doğanın nezdinde kederimiz de, sevincimiz de bir. Yurt tuttuğumuz şu dünya sürekli acılarla, kötülüklerle dolu. Korkunç hayatımız bir dizi düş, hayal, aldatmaca ve mevhumlardan ibaret. Birçok haşmetli padişah gelip geçmiş ve yokluk toprağıyla sarmaş dolaş olmuş. Kara toprağın bağrına giren peri kadar güzel ama mutsuz dilberlerin bedenlerinin her zerresi mezarın daracık mekânında çözünüp ayrışıyor, bitkilerde ve başka varlıklarda elem dolu bir hayata devam ediyor. Bütün bunlar dilsizlik diliyle yeryüzündeki varlıkların zayıflığını ve kırılganlığını göstermiyor mu acaba? Mazi, karmakarışık bir anıdan ve düşten öte bir şey değil; gelecek ise meçhul. Öyleyse yaşadığımız şu ânı, bir göz açıp kapayana kadar geçip maziye gömülecek olan şu ânı idrak edip mutlu olalım. Bu an geçti mi, elimizde bir şey kalmayacak artık. Ama bu ânı nasıl geçireceğimizi bilmemiz gerek. Yaşamın amacı keyif ve zevktir. Elimizden geldikçe gamı, kederi uzaklaştıralım başımızdan; bilineni bilinmeyene satmayalım; peşini veresiyeye feda etmeyelim. Pençesinde ezilmeden önce alalım intikamımızı hayattan.

Borbây nasîb-i hîş ket borbâyend. (45)

Almaya bak nasibini; alınacaksın çünkü.!

Şunu da bilmek gerekir ki; Hayyam her ne kadar yürekten sevinç ve mutluluğa inansa da, onun sevinci daima yokluk düşüncesi ile iç içedir. Hayyam'ın felsefesindeki manalar görünüşte hep hoşça vakit geçirmeye bir davet olsa da, aslında gül, bülbül, şarap kadehleri, yemyeşil çayırlar, şehvet dolu tasvirler, intihar etmek isteyip de ölmeden önce odasını süsleyen biri gibi süsten öteye gitmez. Bu yüzden onun mutluluğu daha ziyade üzüntü verici bir mutluluktur. Mutlu olalım ve unutalım ki kanı, binlerce yaramızdan akmakta olan şu yaşam sıvısını görmeyelim!

Hayyam gençliğinden beri karamsar ve kuşkucu olduğu için, keyif ve mutluluk felsefesini yaşlılığında seçmiştir. Zaten bu nedenle onun mutluluğu üzüntü doludur, hayıflanma doludur.

Peymâne-yi omr-i men be heftâd resîd,
İn dem nekonem neşât, key hâhem kerd? (141)

Yaşım geldi dayandı yetmişe;
Şimdi bulmazsam, ne zaman bulurum neşe?

Bu terâne görünüşte, her şeyden bıkıp usanmış, hayata tapan ve lanetler yağdıran, feleğin çemberinden geçmiş bir rindin ifadesidir. Aslında yetmiş yaşındaki bu acele ve içki içme rağbeti bu rubaiyi onun karamsar rubailerinden de gam dolu göstermekte ve salt yokluk karşısında ömrünün son dakikalarını idrak etmek isteyen maddeci bir filozofun düşüncesini sergilemektedir.

Hayyam'ın terânelerinde galiz bir şarabın kokuları ağırlığını hissettirir ve kilitlenmiş dişlerinin arasından "Mutlu olalım!" der ölüm.

Şarap konusunun Hayyam'ın rubaileri arasında ayrı bir yeri vardır. Hayyam, şarap içmekte İbni Sina gibi ileri gitmezse de, şarabı överken bir ölçüde abartıya kaçar. Belki buradaki amacı daha çok dinsel yasaklara övgüdür. Fakat *Novruzname*'de şarabın yararlarına ilişkin bir bölüm vardır ve yazar başkaları-

nın tecrübelerine ve kendi deneylerine dayanarak şarabın yararlarını açıklar; bu arada İbni Sina ve Muhammed Zekeriya-yı Râzî'den söz ederek der ki:

"İnsan vücudu için şaraptan yararlı bir şey yoktur; hele hele acı ve saf üzüm şarabı. Bu şarabın özelliği üzüntüyü silip, yüreği ferahlatmasıdır." (s.60)

"Bütün bilim adamları şaraptan daha iyi ve yüce bir nimet olmadığı hususunda fikir birliğine vardılar." (s.70)

" ve cennette birçok nimet vardır ve şarap cennetteki nimetlerin en iyisidir." (s.61)

Yazarın bu cümleyi imanla yazdığına inanabilir miyiz? Oysa alaylı alaylı şöyle der:

Gûyend: Behişt u hovz-i kevser bâşed! (89)

Derler ki: cennet ve kevser havuzu varmış!

Rubailerde şarap, yaşam üzüntüsünü unutmak için vardır. Hayyam şarap kadehine sığınarak erguvan renkli meyle düşünce huzurunu ve unutmayı sağlamak ister. Mutlu olalım, keyfedelim, bu anlamsız yaşamı unutalım. Özellikle unutalım. Çünkü eğlence meclislerimizde korkunç bir gölge dolaşır. Bu gölge ölümdür. Şarap testisi dudağını bizim dudağımıza dayayınca yavaşça kulağımıza fısıldar: "Ben de bir zamanlar senin gibiydim. Öyleyse yaşamı unutmak için badenin latif ruhunu iç!"

İçelim, mutlu olalım. Ne keder dolu bir maskaralık! Keyif mi? Kadın, gelip geçici bir maşuk. Çalıp söyleyelim, içelim ki unutalım şu korkunç gölge kemikli elleriyle ümüğümüzü sıkmadan önce. Başkalarının bedenlerinin zerreleri arasında keyif alalım. Çünkü bedenimizdeki zerrelere sesleniyorlar, yokluğa çağırıyorlar. Ölüm o ürpertici gülüşleriyle gülmekte bize.

Yaşam dediğimiz şey bir an. Unutalım o bir ânı!

Mîhor ki çenin omr ki gam der pey-i ûst,
An bih ki behâb ya be mestî gozered! (143)

İçmeye bak. Peşinde gam olan şu ömür
İyisi mi geçsin uykuyla ya da sarhoşlukla!

Kısaca temas edilenler de gösteriyor ki Hayyam'ın düşüncesinin nüfûzu, gönül okşayan ahengi, kılı kırk yaran görüşü, engin şiir yeteneği, ifade güzelliği, mantığındaki sıhhat, gereksiz şeylerden arınmış sade benzetmelerin bolluğu, özellikle çeşit çeşit ahenkle herkesin ruhuna hitabeden felsefesi ve düşünce tarzı, pek az filozof ve şair arasında ona yüce ve apayrı bir makam vermektedir.

Rubai, şairin düşüncesini tam anlamıyla yansıtan en küçük şiir veznidir.[5] Her şair diğer şiirlerinin yanı sıra az veya çok rubai söylemekte kendini görevli saymıştır. Fakat Hayyam geleneklere duyduğu saygıyla bu küçük vezni tercih etmiş ve olağanüstü bir maharetle düşüncelerini bu kalıba sığdırmıştır.

Hayyam'ın terâneleri o denli sade, doğal ve edebî, yaygın ve hoş bir dille yazılmıştır ki ahengiyle ve güzel benzetmeleriyle herkesi hayran bırakır. Bunlar fars şiirinin en güzel örneklerinden sayılır. Hayyam konuyu ifadede o denli güçlüdür ki bunun cazibesinden ve etkisinden kuşku duyulamaz. Önemli felsefî bir görüş nasıl olur da bir rubai kalıbına sığdırılır? Her birinde ayrı bir felsefenin gözlendiği ve aynı zamanda aralarında uyum olan birkaç rubai nasıl söylenebilir? Bunlar hayrete dü-

5 Christensen, Hayyam'ın rubailerine ilişkin kitabında şöyle yazar: "Rubai tamamen İran kökenli bir şiir veznidir." Hartmann'a göre rubaiye terâne denilmiş ve çok defa şarkı tarzında okunmuştur.

Ber sâz terâne'î yu pîş âver mey. (116)
Bir terâne yap ve mey getir.

Daha sonra Araplar bu vezni Farsçadan taklit etmişlerdir. Hartmann bu görüşe kuşkusuz Şems-i Kays-ı Râzî'nin rubaiye ilişkin sözlerini okuduktan sonra sahip olmuştur.

şürür insanı. Hayyam'ın düşüncesindeki bu cazibe onun terânelerini dünyaca ünlü kılmıştır. Hayyam'ın sade ve küçük şiir vezni okuyucuyu yormaz ve ona tekrar düşünme fırsatı verir.

Hayyam şiirde kimseyi izlemez. Onun sade dili sanatının tüm sırlarından haberdardır. Şair meramını en veciz şekilde, en iyi biçimde dile getirir. Hayyam'dan sonra gelen kimi İranlı düşünürler ve şairler onun üslubunu izlemek, onun gittiği yoldan gitmek istemişler ama hiçbiri Hayyam'ın düşüncesindeki sadeliğe, cazibeye ve yüceliğe erişememiştir. Çünkü akıcı, mecazî ve kinayeli ahengiyle zarif ve benzersiz beyan tarzı ona özgüdür. Hayyam, düşüncesine ve amacına uygun lafızları seçecek güce sahiptir. Latif ve doğal ahenkli şiirinde hiç zorlama yoktur, su gibi akıcıdır. Benzetmelerinde ve istiarelerinde sade ve doğal bir zarafet vardır.

Hayyam'ın beyan tarzı, meşrebi ve felsefesi Fars edebiyatını önemli ölçüde etkilemiş, başkalarının düşünceleri için geniş bir meydan hazırlamıştır. Hatta Hafız ve Sadi bile doğrudan doğruya Hayyam'ın düşüncelerini taklit ederek zerrelerin çıkış noktaları, dünyanın kalıcı olmayışı, zamanın ganimet bilinmesi ve mey düşkünlüğü konusunda şiir söylemiş, ama hiçbiri bu alanda Hayyam'ın derecesine yükselememiştir.

Mesela Sadi şöyle der:

Be hâk ber merov ey âdemî be nahvet o nâz;
Ki zîr-i pây-i to hemçon to âdemîzâd est. (63)

Yürüme toprağın üstünde çalımla, nazla ey insan!
Çünkü var ayağının altında senin gibi bir insan.

Aceb nîst ez hâk eger gul şikoft;
Ki çendin gulendam der hâk hoft! (58)

Şaşılmaz, açarsa bir gül toprakta,
Çünkü yatıyor bunca gülendam toprakta.

Sa'diyâ, dey reft u ferdâ hemçonan movcûd nîst.
Der miyân-i în u ân forset şomâr imrûz râ.

Ey Sadi; dün gitti; yarın da yok ortada.
Ganimet bil bugünü bununla onun arasında.

Hafız ise şöyle der şiirlerinde:

Çonin ki ber dil-i men dâğ-i zolf-i serkeş-i tost,
Benefşezâr şeved torbetem ço dergozerem. (63)

Serkeş zülüflerinin dağı var ya yüreğimde,
Menekşelik olur toprağım, ben gittiğimde.

Her vakt-i hoş ki dest dehed, moğtenem şomâr.
Kes râ vukûf nîst ki encâm-i kâr çîst? (112)

Buldun mu hoş bir vakit, ganimet bil, eğlen.
İşin sonu nereye varacak? Yok bir bilen.

Rûzî ki çerh ez gil-i mâ kûzehâ koned,
Zinhâr kâse-yi ser-i mâ por şerâb kon! (66)

Yaparsa bir gün felek testiler toprağımızla,
Unutma sakın, doldur kafatasımızı şarapla.

Ki her pâre hiştî ki ber manzarîst,
Ser-i Keykubâd u İskenderîst! (109)

Bir binada gördüğün her kerpiç parçası
Keykubad'la İskender'in kafatası.

*

Kadeh be şart-i edeb gîr zanki terkîbeş
Zi kâse-yi ser-i Cemşîd u Behmen est u Kobâd. (70)

Âdâbıyla tut kadehi; çünkü terkibi
Cemşid'in, Behmen'in, Kubad'ın kafatası.

Hafız, Mevlana ve kimi mütefekkir şairler Hayyam'ın düşüncesindeki isyan ve olgunluğu hissedip zaman zaman bun-

lardan yararlanmış olsalar da, işleyecekleri konuları karmaşık cümlelerin, benzetmelerin ve kinayelerin altına o denli ustaca saklamışlardır ki bunları yüz ayrı şekilde yorumlamak mümkündür. Özellikle Hayyam'ın düşüncelerinden çok ilham alan ve onun teşbihlerini kullanan Hafız'ın en iyi Hayyam hayranı olduğu söylenebilir. Hafız aşırı şehvetiyle bağlantılı olan düş, tasavvur gücü ve şairane ilham bakımından Hayyam'dan çok ilerde olmasına rağmen, düşünceleri onun maddeci ve mantıktan yana felsefesine erişemez. Hafız, şarabı sufilerin gizemli aracı haline dönüştürmesi açısından Hayyam'dan ayrılır. Örneğin Hafız'ın şarabı kimi yerlerde açıkça üzüm suyu anlamında olsa bile, tasavvufî ıstılahların altına o kadar saklanmıştır ki yoruma açık haldedir ve bunlarda bir tür tasavvuf kokusu alınır. Oysa Hayyam'ın örtbas etmeye, sembol ve işaret kullanmaya gereksinimi yoktur. Düşüncelerini açık seçik, dobra dobra söyler. Bu sade anlatım, pervasızlık ve açıklık onu diğer özgür düşünceli şairlerden ayırır.

Örneğin Hafız'ın şu beyitleri onun tasavvufî yönünü ve vazgeçemediği düşünü gösterir:

İnheme aks-i mey u nakş u nigârîn ki numûd
Yek furûğ-i roh-i sâkîst ki der câm oftâd.

Şu şarabın aksi, şu desenler, güzellikler
Sakînin kadehe yansıyan yüzünden.

Mâ der piyâle aks-i roh-i yâr dîde'îm
Ey bîhaber zi lezzet-i şorb-i modâm-i mâ!

Ey, sürekli içkiden aldığımız lezzetten gafil kalan!
Sevgilinin yüzünün aksini gördük biz kadehte.

Hafız da zahitlere saldırır ama Hayyam'ınkinden çok farklıdır.

Râz-i derûn-i perde zi rindân-i mest pors.
Kin hâl nîst zâhid-i âlîmakâm râ. (85)

Perde arkasındaki sırları sarhoş rintlere sor.
Çünkü yoktur bu hal makamı ulu zahitte.

Hayyam'dan çok daha nazik ve korkakça cennete işaret eder:

Bâğ-i firdovs latîf est, velîken zinhâr
To ganîmet şomor in sâye-yi bîd o leb-i kişt (88)

Cennet bahçeleri güzelse de, şu söğütün gölgesiyle şu çimenliğin kıymetini bil.

Ne kadar ihtiyatlı ve muhafazakârca Tanrı'ya gönderme yapar:

Pîr-i mâ goft: hetâ ber kalem-i son' nereft.
Âferîn ber nazar-i pâk-i hetâpûşeş bâd! (11)

Dedi pîrimiz: Yoktur kaleminde hata, yaratanın.
Âferin hata örten temiz nazarına yaratanın!

Başka şairler de Hayyam'ı izlemişlerdir. Kimilerinin sûfiyane şiirlerinde Hayyam'ın kinayeleri görülür. Örneğin Attar'da:

Ger ço Rostem şovket u zûret buved
Cây çon Behram der gûret buved (54)

Olsan da şevketli, zorlu Rüstem gibi,
Olur yerin mezarda Behram gibi.

Gazzâlî de Hayyam'ın mazmununu kullanır.

Çerh fânûs-i hiyâlî, âlemî heyrân der û
Merdoman çon sûret-i fânûs sergerdân der û (105)

Felek hayalî bir fener, âlem ona hayran.
İnsanlar fenerin suretleri sanki, avare onda.

Ahbârul-ulemâ'daki rivayete göre Hayyam tekfir edilince Mekke'ye gider ve muhtemelen yolda Tîsfûn harabesini görerek şu rubaiyi söyler:

An kasr ki ber çerh hemîzed pehlû (56)

O kasır ki feleğe dayamıştı yanını,

Acaba Hâkânî ünlü "Eyvân-i Medâin" adlı kasidesini yazarken Hayyam'a ait bu rubaiden esinlenmemiş midir?

Hayyam'ın Fars edebiyatına tesir etmesinde daha çok onun düşünce olgunluğunun ve özgürlüğünün payı büyüktür. Kendisi de kaleminin güçlü oluşunun farkındadır. *Novruzname*'de "Kalem" bölümünde (s.48) kalemin kılıçtan daha etkili olduğunu belirterek şu sonucu çıkarır: *"Kalemin bir ülkenin ıslah edilmesinde ya da bozulmasında önemli payı vardır. Bu yüzden güvenilir kalem sahiplerini el üstünde tutmak gerekir."*

Hayyam'ın İngiliz ve Amerikan edebiyatına, günümüz uygar dünyasına etkisi, onun dediklerinin başkalarınınkinden ne denli farklı olduğunu gösteriyor.

Hayyam riyaziyat ve astronomi ile uğraşsa da, bu kuru meslek, onun ince duygularını dışa vurmasına, doğadan zevk almasına, şiirle dolu iç dünyasını dışarı yansıtmasına engel olmamış, boş zamanlarının çoğunu eğlenceyle ve edebiyatla geçirmiştir. Astronomlar arasında Hâce Nasîr-i Tûsî gibi şair olanlar da vardır ve onlara birtakım şiirler isnad edilir fakat onların şiirleriyle Hayyam'ınkiler arasında yerden göğe kadar fark vardır. Onlar sadece ilahiyat, tasavvuf, aşk, ahlak veya sosyal konularda rubai söylemişler, yani başkalarının dediklerini tekrarlamışlardır. Şiirlerinde, kafiyelerinde hemen hemen şairlik zevki yok gibidir.

Mehtaplı gece, harabe, kumru, mezarlık, baharın nemli havası Hayyam'ı çok etkiler. Görünüşe bakılırsa, baharın görkemi ve taraveti, renkler, çiçek kokuları, çayırlık, ırmak, meltem, büyüleyici doğa, ay yüzlü güzellerin çeng nağmeleri ve onların bahar mevsimi ile nevruzu tamamlayan ateşli öpücükleri Hayyam'ın ruhunda olağanüstü bir iz bırakır. Hayyam di-

ğer şairlerde nadir görülen kendine özgü bir yumuşaklık ve zariflikle doğayı hisseder ve olanca ustalığıyla vasfeder.

Rûzîst hoş u hevâ ne germest u ne serd. (118)

Güzel bir gün. Hava ne sıcak, ne soğuk.

Binger zi sabâ dâmen-i gul çâk şode. (60)

Bak, sabâ rüzgârıyla gülün eteği açılmış.

*

Ebr âmed u zâr ber ser-i sebze girîst. (61)

Bulut geldi, yeşilliklerin üstünde hüngür hüngür ağladı.

Çon ebr be novrûz roh-i lâle beşost. (62)

Bulut yıkayınca nevruzda lalenin yüzünü.

*

Mehtâb be nûr dâmen-i şeb beşikâft. (11)

Mehtap, ışığıyla gecenin eteğini açtı.

Hayyam doğayı vasfederken, ihtiyaç duyduğu birkaç sözcükle çevreyi ve durumu canlandırıp hisseder; hem de Fars şiirinin Arap istilasının tesiri altında kalarak kelime oyunlarıyla, bilgiçlik taslamalarla, dalkavukluklarla kuru ve anlamsız bir hale geldiği zamanda. Yaradılıştan şiir zevkine sahip pek az şair, bir yaprak veya çiğ tanesini vasfetmek için o kadar ileri gidiyorlardı ki insanı tabiattan da soğutuyorlardı. Hayyam'daki dil sadeliği onun büyüklüğünü arttırır. Hayyam sade sözcüklerle yetinmez, terânelerinde, benzerlerine başka İran şairlerinde rastlanmayan ustalıklar da sergiler. O, kinaye ve alay yoluyla molla ağzı lafları alarak onlara iade eder. Örneğin şu rubaide:

Gûyend: Behişt u hûr-i ayn hâhed bûd.
Ancâ mey-i nâb u engebîn hâhed bûd. (88)

Derler ki: cennet ve hûriayn olacak.
Orada saf şarap ve ballar olacak.

Önce nakilde bulunur. Mollaların cennetini tasvir eden ıstılahlarını onların diliyle açıklar, sonra cevap verir.

Ger mâ mey u ma'şûka gozîdîm, çi bâk?
Çok âkibet-i kâr hemin hâhed bûd.

Mey ile maşukayı tercih ettiysek, ne var korkacak?
Nasıl olsa işin sonunda bunlar olacak.

Şu rubaide ediplerin ve fâzılların lakaplarını kendi ıstılahlarıyla söyler.

Ânân ki "muhît-i fazl u âdâb" şodend.
Der cem'-i kemâl şem'-i eshâb şodend.

Onlar ki fazl ü âdab muhiti oldular
Kemâl cem'etmede ashâba şem' oldular.

Sonra kendi diliyle onların lakaplarını ve iddialarını çürütür.

Reh zin şeb-i târîk nebordend be rûz,
Goftend fesâne'î yo der hâb şodend (12)

Şu karanlık geceden çıkamadılar gündüze.
Bir masal söyleyip uykuya daldılar.

Bir başka yerde sufîlerin "perde" sözcüğünü kullandıktan sonra alay yollu, sırlar perdesinin arkasında yokluk olduğunu söyler:

Hest ez pes-i "perde" goftugûy-i men u to
Çon "perde" berofted, ne to mânî yu ne men. (7)

Perde arkasında benden senden bahsedilir.
Perde düştü mü, ne sen kalırsın, ne de ben.

Bazen sözcüklerle oynar ama onun sanatı uydurma ve şımarık sanatlardan çok farklıdır. Bazen kullandığı sözcükler iki anlama gelir.

Behrâm ki gûr mîgiriftî heme omr,
Dîdî ki çigûne gûr Behrâm girift? (54)

[gûr: 1. mezar; 2. zebra, yaban eşeği.]

O Behram ki ömür boyu hep yaban eşeği tuttu;
Gördün mü; mezar onu nasıl da tuttu?

"Nereye gittiler?" anlamına gelecek şekilde kumru sesini taklit etmesi, kıvrak zekâlıkla dolu bir şaheserdir ve şairin dile hâkimiyetini ve zevkini gösterir.

Dîdîm ki ber kongre'eş fâhte'î,
Benşeste hemîgoft ki "kû kû kû kû!" (56)

Gördük ki burcunda bir kumru,
Konmuş, derdi: "ku, ku, nerde, hani?"

Bazı rubailerde kafiye tekrarlanmıştır. Belki bu, kimilerine göre sözcük ve kafiye fakirliği şeklinde yorumlanabilir. Örneğin:

Donyâ dîdî yu herçi dîdî hîç est. (102)
Binger zi cihan çi terf ber bestem? Hîç. (107)

Gördün dünyayı; ne gördünse bir hiçtir.
Bak ne kazandığıma dünyadan: Hiç.

Fakat konunun tüm trajedisi "hîç" sözcüğünün tekrarıyla sağlanmıştır.

Hayyam'dan bize Farsça ve Arapça birkaç felsefî ve bilimsel eser kalmış ama bu eserler onun şöhretine o kadar katkıda bulunmamıştır. Son zamanlarda Hayyam'a ait *Novruzname* adlı edebî bir risale bulundu ve bu yapıt aziz dostum Mucteba Minovî Bey tarafından Tahran'da bastırıldı. Sade ve benzersiz bir Farsça ile yazılan bu yapıtın da terâneleri söyleyen kişinin güçlü kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Nesir bakımından Farsça nesrin en iyi ve akıcı örneklerinden birini oluşturur. Cümle yapısı Pehlevî diline çok yakındır. *Siyasetname*, *Çehâr Makâle* gibi o dönemde yazılan eserlerin hemen hemen hiçbiri hem nesir, hem edebî değer bakımından *Novruzname*'nin seviyesine ulaşamaz.

Yazar kitabının konusunu, doğrudan doğruya astronomi ile ilgisi olan eski İran'ın millî geleneklerinden seçmiş ve kitabında halkın astronomi ile ilgili hurafelerini, itikatlarını ve eşyanın özelliklerini astronomi ve tıp ışığında açıklamıştır. Bu kitap zamanın gerektirdiği kurallar çerçevesinde yazılmış olsa da, sözcüklerin arkasında yine Hayyam'a özgü kılı kırk yaran düşünce, aynı matematikçinin sağlam mantığı, olağanüstü tasavvur kuvveti, olgun sözleri vardır. Kıyıda köşede Hayyam'ın kaleminden kaçan ilmî ve maddeci felsefeye rastlıyoruz. Bu kitapta ne ahiret azabından, ne cennet lezzetlerinden bir kelime, ne bir sufî şiiri görülür, ne de ahlak ve dinden söz edilir. Konusu görkemli bir İran'ın, kumrunun yıkık kubbenin üstünde "ku ku" diye öttüğü, Behram'ın, Kâvus'un İran'ının, Nişabur'un, Tus'un yerle bir olduğu bir İran'ın şenliğidir. O dönemin şenliğini anlatır, âdetlerini, geleneklerini över.

Acaba bu kitabın Hayyam'a isnad edilmesi konusunda kuşkulanabilir miyiz? Elbette karinereler yoluyla mümkündür. Bu kitabın tesadüfen ya da kasıtlı olarak Hayyam'a isnad edildiğini farzedelim. Yazarının Hayyam'la bir fikir bağı kurduğunu, bu Nişabur'lu filozofun seviyesine, onun edebî makamına ve zevkine eriştiğini söyleyebiliriz. Her halükârda, bize kadar gelen *Novruzname*'yi Hayyam'dan önceki bir yazara isnad eden önemli tarihî bir belge bulunmadan hiçbir tahmin veya varsayım onu Hayyam'dan alamaz. Üstelik kendi devrindeki haşin itikatlarla örselenen güzelliklerin ve zarifliklerin içinde Hayyam'ın serkeş ruhunun, avamın batıl itikatları arasında kendi-

ne bir eğlence, bir çeşitlilik araması son derece doğaldır. Kitabın tümünde Sâsânî İranına eğilim, maniliğin yüksek sanat zevki ve estetik anlayışına bir özlem hatırlatılır. Yazar güzelliğe ibadeti kendine meslek edinmiştir. Nitekim bu güzellik onun cümlelerindeki sözcüklerde ve ahenkte açıkça görülmektedir. Şair, bilgin ve filozof Hayyam bir kez daha kendini tanıtır bu kitapta.

Hayyam, kaba Sâmî düşüncesinin baskısı ve Arap istilası altında yavaş yavaş zehirlenip harap olan, eski mamur ve görkemli büyük İran'ın isyanına, iniltilerine tercüman olur; onun işkence görmüş ruhunun ve boğulmuş zevkinin temsilcisidir.

Yukarıda ele alınan hususlardan da anlaşıldığı gibi bu terâneleri süsleyen kişi eşsiz bir filozof, astronom ve şairdir. Şimdi bu rubaileri ünlü Hayyam'ın elinden alırsak, acaba kime isnad edeceğiz onları? Bu durumda mutlaka meşhur Hayyam'la aynı yaşta ve belki astronom Hayyam'dan da değerli bir Hayyam daha olması gerekir. Fakat astronom Hayyam'la aynı zamanda, aynı yerde ve aynı tarzda yaşayan bir başka Hayyam'dan hiçbir yerde söz edilmediği gibi, böyle birini tanıyan da yoktur. Böyle terâneler söyleyebilen Hayyam'dan başka birini tanıyor muyuz?

Hayyam'ın birkaç kıta Arapça şiiri günümüze kadar gelmiştir. Fakat hiçbir şair Hayyam'ın diliyle Farsçaya nazmen çeviremedikleri için bunları kitabımıza almaktan vazgeçtik.

Hayyam'ın terânelerine ilişkin bu kısa mukaddimeyi, sanatkâr dostum Derviş Nakkaş Bey'in isteği üzerine, yapacağı tablolara yol gösterici olsun diye yazdım. Bu kitapta Hayyam'ın rubaileri onun felsefî düşüncelerine ve üslubuna göre düzenlenmiş ve şüpheli rubailerin yanına bir yıldız konulmuştur. Bu rubailer Hayyam'a ait olmasa bile, doğrudan doğruya bu büyük filozof ve şairin düşüncesinden esinlenen çok yetenekli hayranlarına aittir.

Sâdık Hidâyet
Tahran, 4 Mihr 1313 / 25 Eylül 1934

Hayyam'ın Terâneleri

YARADILIŞIN SIRRI

1
Herçend ki reng u rûy zîbâst merâ,
Çon lâle roh u ço serv bâlâst merâ,
Ma'lûm neşod ki der tarabhâne-yi hâk
Nakkâş-i ezel behr-i çi ârâst merâ?

Rengim güzel, yüzüm güzel ise her ne kadar,
Yüzüm lale, boyum serviye benzerse her ne kadar,
Anlaşılmadı şu toprağın neşe yurdunda
Niye bezedi ezel ressamı beni o kadar?

2
Âvord be iztirârem evvel be vucûd,
Coz heyretem ez heyât çîzî nefzûd.
Reftîm be ikrâh u nedânîm çi bûd
Zin âmeden u bûden u reften maksûd.

İstemedim ben; zorla beni var etti.
Hayret dışında hayatıma ne ilave etti?
Gidiyoruz ikrahla şimdi; bilmiyoruz neydi
Bundan amaç: Geldi, kaldı, gitti?

3
Ez âmedenem nebûd gerdûn râ sûd,
Vez reften-i men câh u celâleş nefzûd;
Vez hîçkesî nîz do gûşem neşnûd
Kin âmeden u reftenem ez behr-i çi bûd? !

Yoktu feleğin çıkarı gelmemden benim.
Artmadı mevkii, celâli, gitmemden benim.
Duymadı iki kulağım kimseden benim
Sebep neydi gelmemden, gitmemden benim?

4

Ey dil to be idrâk-i muammâ neresî;
Der nokte-i zîrekân-i dânâ neresî.
İncâ zi mey u câm behiştî mîsâz.
Kancâ ki behiştest, resî ya neresî!

Ey gönül, bu muammayı çözmeye eremezsin.
Bilgeler ne diyor? O nükteye eremezsin.
Yap burada kendine bir cennet kadeh ile meyden.
Öte yandaki cennete ya erer, ya eremezsin!

5

Dil sırr-i heyât eger kemâhî dânist,
Der merg hem esrâr-i ilâhî dânist,
İmrûz ki bâ hodî, nedânistî hîç,
Ferdâ ki zi hod revî, çi hâhî dânist?

Bilseydi gönül layıkıyla yaşam sırrını,
Anlardı ölümde de Tanrı'nın sırrını.
Kendindeyken bugün anlamadın hiçbir şey;
Yarın çekip gidince, nasıl anlarsın sırrını?

6*

Tâ çend zenem be rûy-i deryâhâ hişt?
Bîzâr şodem zi botperestân u kinişt.
Heyyâm ki goft dûzehî hâhed bûd?
Ki reft be dûzeh u ki âmed çi behişt?

Ne zamana kadar suda kerpiç sektireyim?
Usandım putperestinden, havrasından ben!
Hayyam cehennemlik olacak diyen kim?
Cehenneme giden kim, cennetten gelen kim?

7
Esrâr-i ezel râ ne to dânî yu ne men;
Vin harf-i muammâ ne to hânî yu ne men.
Hest ez pes-i perde goftigûy-i men u to,
Çon perde ber ofted, ne to mânî yu ne men.

Ezel sırlarını ne sen bilirsin, ne ben.
Bu muammayı ne sen okursun, ne ben.
Perde arkasında var seninle benim dedikodum.
Perde düştü mü ne sen kalırsın, ne ben.

8
İn bahr-i vucûd âmede bîrun zi nihoft,
Kes nîst ki in govher-i tahkîk besoft.
Herkes sohenî ez ser-i sovdâ gofte est,
Zanrûy ki hest, kes nemîdaned goft.

Bu varlık denizinin çıktığı yer: Bir yok.
Bu hakikat incisini delen kimse yok.
Her sevdalı söyledi kendince bir söz.
Var ama, bunu söyleyebilecek kimse yok.

9
Ecrâm ki sâkinân-i in eyvânend,
Esbâb-i tereddod-i hiredmendânend,
Hân tâ serrişte-yi hired gom nekonî!
Kânân ki modebbirend, sergerdânend!

Gök kubbede duran şu gök cisimleri
Akıl sahiplerinin tereddüt sebepleri.
Aman aklını kaçırırım deme sakın!
Tedbirli geçinenler, bu yolun âvareleri.

10

Dovrî ki der âmeden u reften-i mâst,
Ûrâ ne nihâyet, ne bidâyet peydâst.
Kesî mînezened demî derin ma'nî râst.
Kin âmeden ez kocâ vu reften be kocâst!

Geldiğimiz, gittiğimiz bu devrin
Ne başı bellidir, ne de sonu.
Kimse etmiyor bu konuda bir laf doğru;
Nereden bu gelişler? Bu gidişler nereye doğru?

11

Dârende ço terkîb-i tebâyi' ârâst,
Ez behr-i çi û fikendeş ender kem u kâst?
Ger nîk âmed, şikesten ez behr-i çi bûd?
Ver nîk neyâmed in suver, eyb kirâst?

Her şeyin sahibi Tanrı madem ki yarattı doğayı,
Ne sebeple verdi ona eksiği, kusuru?
İyi oldu madem, neydi yıkmaktaki zoru?
Çirkin olduysa bu mahluk, bu kimin kusuru?

12

Ânân ki muhît-i fazl u âdâb şodend,
Der cem'-i kemâl şem'-i eshâb şodend,
Reh zin şeb-i târîk nebordend be rûz;
Goftend fesâne'î yu der hâb şodend.

Onlar ki fazilet, âdâb sahibi oldular.
Olgunlukta dostların ışığı oldular.
Çıkamadılar şu karanlık geceden gündüze.
Bir masal söyleyip uykuya dalar oldular.

13*
Ânân ki zi pîş refte'end ey sâkî,
Der hâk-i gurûr hofte'end ey sâkî;
Rov, bâde hor u hakîkat ez men şinov.
Bâd est her ançi gofte'end ey sâkî.

Evvelce gelip geçenler yok mu sâkî,
Gurur toprağında yatmaktalar be sâkî.
Hele iç badeyi; dinle benden gerçeği:
Her dedikleri havadır hava be sâkî !

14*
An bîhaberân ki dorr-i ma'nî softend,
Der çerh be envâ' sohenhâ goftend.
Âgeh ço negeştend ber esrâr-i cihân,
Evvel zenehî zedend u âhir hoftend!

O gafiller ki mana incisini deldiler;
Felekte türlü türlü laflar ettiler.
Anlayamadıkları için cihan sırlarını
Önce çeneyi, sonra kuyruğu titrettiler!

15
Gâvîst ber âsmân, karîn-i pervîn;
Gâvîst diger; nihofte der zîr-i zemîn;
Ger bînâ'î, çeşm-i hakîkat bogşâ.
Zîr u zeber-i do gâv moştî her bîn.

Gökte var bir öküz, Ülker'in benzeri.
Var bir öküz daha, dünyanın altıdır yeri.
Değilsen kör, aç hakikat gözünü.
Gör iki öküzün arasında bir avuç eşeği!

YAŞAM DERDİ

16

İmrûz ki novbet-i cevânî-yi men est,
Mey nûşem ez anki kâmrânî-yi men est.
Eybem mekonîd, gerçi telhest, hoş est.
Telhest, çerâ ki zindegânî-yi men est.

Bugün gençlik sıramdır benim.
İçiyorum mey; çünkü mutluluğum benim.
Ayıplamayın beni; acı da olsa, hoştur yine.
Acıdır; niye mi? Çünkü hayatımdır benim.

17

Ger âmedenem bemen budî, nâmedemî.
Ver nîz şoden bemen budî, key şodemî?
Bih zan nebudî ki enderin deyr-i herâb,
Ne âmedemî, ne şodemî, ne budemî.

Gelmezdim dünyaya, elimde olsaydı.
Gider miydim dünyadan, elimde olsaydı?
Ne gelirdim, ne giderdim, ne kalırdım.
Şu harabe dünyada; daha iyisi olmazdı.

18

Ez âmeden u reften-i mâ sûdî kû?
Vez târ-i vucûd-i omr-i mâ pûdî kû?
Der çenber-i çerh cân-i çendîn pâkân
Mîsûzed u hâk mîşeved; dûdî kû?

Gelip gitmemizin faydası nerede?
Ömür dediğimiz varlık kumaşının atkısı nerede?
Bunca temiz kişinin canı felek çemberinde
Yanıp toprak oluyor; dumanı nerede?

19

Efsûs ki bîfâyide fersûde şodîm!
Vez dâs-i sipihr sernigûn sûde şodîm!
Derdâ vu nedâmetâ ki tâ çeşm zedîm,
Nâbûde be kâm-i hîş, nâbûde şodîm!

Yazık! Boşuna solduk, tebah olduk!
Feleğin orağıyla tepetakla olduk!
Eyvahlar olsun! Bir göz açıp kapayana dek
Eremeden muradımıza, yok olduk!

20

Bâ yâr ço ârmîde bâşî heme omr,
Lezzât-i cihân çeşîde bâşî heme omr,
Hem âhir-i kâr rihletet hâhed bûd,
Hâbî bâşed ki dîde bâşî heme omr.

Geçirmişsen yâr ile bir ömür,
Tatmışsan dünya zevklerini bir ömür,
Göçüp gideceksin nasıl olsa sonunda,
Gördüklerin rüya olur bir ömür.

21

Eknun ki zi hoşdilî becoz nâm nemând,
Yek hemdem-i pohte coz mey-i hâm nemând.
Dest-i tarab ez sâgar-i mey bâz megîr,
İmrûz ki der dest becoz câm nemând!

Mutluluktan yana şimdi namdan başkası kalmadı.
Olgun bir dost olarak ham meyden başkası kalmadı.
Çekme neşe elini mey kadehinden.
Bugün elde kadehten başkası kalmadı.

22
Eykâş ki cây-i âremîden bûdî!
Ya in reh-i dûr râ resîden bûdî!
Kâş ez pey-i sad hezâr sâl ez dil-i hâk
Çon sebze omîd-i ber demîden bûdî!

Keşke durup dinlenecek bir yer olsaydı!
Ya da şu uzun yola çıkmak mümkün olsaydı!
Keşke yüz bin yıl sonra toprağın bağrından
Otlar gibi yeşerme umudu olsaydı!

23
Çon hâsil-i âdemî derin cây-i do der,
Coz derd-i dil u dâden-i cân nîst diger.
Horremdil anki yek nefes zinde nebved.
Vâsûde kesîki hod nezâd ez mâder!

İnsanın eline geçen, şu iki kapılı yerde
Gönül derdi ve can vermekten değil öte.
Bir nefeslik olsun yaşamayandır mutlu;
Anasından hiç doğmayan kişidir âsûde.

24*
Ankes ki zemîn u çerh-i eflâk nihâd,
Bes dâğ ki û ber dil-i gamnâk nihâd.
Bisyâr leb ço la'l u zulfeyn ço mişk
Der tabl-i zemîn u hokka-yi hâk nihâd!

O ki yer ile felekleri yarattı,
Gamlı gönlümü ne de çok dağladı.
Nice lâl dudaklıyı, mis zülüflüyü
Yer tahtasına, toprak hokkasına bıraktı.

25
Ger ber felekem dest budî çon Yezdân,
Ber dâştemî men in felek râ zi miyân.
Ez nov felek-i diger çonan sâhtemî
Kâzâde be kâm-i dil resîdî âsân.

Tanrı gibi olsaydı imkânım feleğe hükmetmek,
Düşerdi bana bu feleği yok etmek.
Yapardım yeniden öyle bir felek,
Ki kolay olurdu özgür için murada ermek.

EZELDEN YAZILMIŞ

26

Ber lovh nişân-i bûdenîhâ bûde est,
Peyveste kalem zi nîk u bed fersûde est;
Der rûz-i ezel herançi bâyest bedâd;
Gam horden u kûşîden-i mâ bîhûde est.

Kader levhasına yazılacaklar yazılmış,
İyi, kötü peşinde koşmaktan kalem yorulmuş.
Ezelden yazılanlar mutlak bir borçmuş.
Gam çekmemiz, çalışmamız hep boşmuş!

27

Çon rûzî yu omr bîş u kem netvan kerd.
Hod râ be kem u bîş dijem netvan kerd.
Kâr-i men u to çonanki re'y-i men o tost,
Ez mûm be dest-i hîş hem netvan kerd.

Bir gün gibi ömür; azı çoğu mümkün değil.
Kendini üzmen az veya çok mümkün değil.
Yapmayı düşündüğümüz var ya seninle benim,
Mum olsa da, bizce yapmak mümkün değil.

28

Eflâk ki coz gam nefzâyend diger.
Nenhend becâ tâ nerobâyend diger.
Nââmedegân eger bedânend ki mâ
Ez dehr çi mîkeşîm; nâyend diger.

Felekler arttırmazlar gamdan öte asla.
Almadıkça koymazlar yerli yerine asla.
Bir bilseler neler çekiyoruz felekten;
Gelmeyenler, gelmez, gelmez asla!

29
Ey anki netîce-yi çehâr u heftî;
Vez heft u çehâr dâyim ender teftî;
Mîhor ki hezâr bâre bîşet goftem:
Bâz âmedenet nîst; ço reftî, reftî!

Hey sen! Ki yediyle dörtten zuhur ettin;
Yediyle dört yüzünden hep telaş ettin.
İçmeye baksana; bin kez dedim sana:
Yok geriye dönüşün; gittin mi tam gittin!

30*
Tâ hâk-i merâ be kâlıb âmîhtend,
Bes fitne ki ez hâk ber engîhtend;
Men bihter ezin nemîtevânem bûden;
Kez bûte merâ çonin burun rîhtend.

Ne zaman ki toprağımı kalıba döktüler;
Nice fitne toprağımdan sökün ettiler.
Olamam ben bundan iyi zira,
Potadan beni böyle dışa döktüler.

31*
Tâ key zi çerâğ-i mescid u dûd-i kinişt?
Tâ key zi ziyân-i dûzeh u sûd-i behişt?
Rov, ber ser-i lovh bîn ki ostâd-i kazâ
Ender ezel ançi bûdenî buved nivişt.

Niceye dek mescidin çerağı, manastırın dumanı?
Niceye dek cennetin kazancı, cehennemin ziyanı?
"Olacaklar olur" yazmış kader üstadı ezelde,
Git de gör bir kendi kader levhanı.

32*
Ey dil ço hakîkat-i cihan hest mecâz,
Çendin çi berî hârî ez in renc-i derâz?
Ten râ be kazâ sipâr u bâ derd besâz,
Kin refte zi behr-i to nâyed bâz.

Ey gönül, mecazdır madem dünyanın gerçeği;
Neden çekersin bu uzun çileyi, bunca zilleti?
Teslim ol kadere; alıştır derde kendini;
Çünkü dönmez yazılanlar senin için geri.

33
Der gûş-i dilem goft felek pinhânî:
Hokmî ki kazâ buved, zi men mîdânî?
Der gerdiş-i hod eger merâ dest budî,
Hod râ berehandemî zi sergerdânî.

Felek eğildi kulağıma, dedi gizliden:
Kaderde yazılı hükmü bilir misin benden?
Dur diyebilseydim kendi dönüşüme,
Kurtarırdım kendimi âvarelikten.

34
Nîkî yu bedî ki der nihâd-i beşer est
Şâdî yu gamî ki der kazâ vu kader est.
Bâ çerh mekon hevâle kender reh-i akl,
Çerh ez to hezâr bâr bîçâreter est.

İnsanın yaradılışındaki iyiliği, kötülüğü,
Kaza ve kaderdeki sevinci, hüznü,
Havale etme feleğe. Akıl yolunda
Felek bin beter biçare senden çünkü.

DEVRANIN DÖNÜŞÜ

35
Efsûs ki nâme-yi cevânî tey şod!
Van tâze behâr-i zindegânî dey şod!
Hâlî ki verâ nâm cevânî goftend,
Ma'lûm neşod ki û key âmed, key şod?

Yazık; gençliğin defteri dürüldü gitti!
Hayatın o taze baharı dün oldu gitti!
Adına gençlik denilen şey var ya,
Anlamadım ki; ne zaman geldi, ne zaman gitti!?

36
Efsûs ki sermâye zi kef bîrûn şod,
Der pây-i ecel besî cigerhâ hûn şod!
Kes nâmed ez an cihân ki porsem ez vey:
Kehvâl-i mosâfirân-i donyâ çon şod?

Yazık ki sermaye elden gider oldu!
Ecelin ayağı altında nice ciğer kan doldu!
Gelen olmadı öte dünyadan ki sorayım ona:
Dünyadan gelen yolcuların hali nic'oldu?

37
Yekçend be kûdekî be ostâd şodîm;
Yekçend zi ostâdî-yi hod şâd şodîm;
Pâyân-i sohen şinov ki mâ râ çi resîd:
Çon âb ber âmedîm u çon bâd şodîm!

Bir zaman çocukken hocaya gittik.
Bir zaman kendi hocalığımızla sevindik.
Dinle lafın sonunu, ne geldi başımıza bak:
Su gibi coşup geldik; rüzgâr gibi geçtik.

38
Yârân-i muvâfık heme ez dest şodend;
Der pây-i ecel yegân yegân pest şodend;
Bûdîm be yek şerâb der meclis-i omr;
Yek dovr zi mâ pîşterek mest şodend.

Kafa dengi dostlar hep elden gittiler;
Ecelin ayağı altında bir bir çiğnendiler.
Elimizde şarap, ömür meclisindeydik;
Bir tur evvel bizden, mest oldu gittiler.

39
Ey çerh-i felek! Herâbî ez kîne-yi tost.
Bîdâdgerî pîşe-yi dîrîne-yi tost.
Vey hâk! Eger sîne-yi to beşkâfend,
Bes govher-i kıymetî ki der sîne-yi tost.

Ey çarkıfelek! Yıkıp dökmek, kininden senin.
Zulüm eski mesleğindir senin.
Ey toprak! Yarsalar karnını senin,
Nice kıymetli mücevher karnında senin.

40
Çon çerh be kâm-i yek hiredmend negeşt,
Hâhî to felek heft şomor, hâhî heşt.
Çon bâyed mord u ârizûhâ heme hişt,
Çon mûr hored be gûr u çon gorg bedeşt

Felek dönmediği için bir akıl sahibinin muradmca,
İster yedi say feleği, ister sekiz, katça,
Madem ölünecek, terkedilecek arzular onca,
Madem kurt yiyecek çölde, yiyecek mezarda karınca.

41
Yek katre-yi âb bûd u bâ deryâ şod,
Yek zerre-yi hâk u bâ zemîn yektâ şod.
Âmed şoden-i to enderin âlem çîst?
Âmed megesî pedîd u nâpeydâ şod.

Bir damla suydu, denizle bir oldu
Bir zerre topraktı, zeminle bir oldu.
Gelip gitmenin sebebi ne şu âlemde?
Say ki bir sinek var oldu, sonra yok oldu.

42*
Mîporsîdî ki çîst in nakş-i mecâz?
Ger bergûyem hakîkateş, hest derâz.
Nakşîst pedîd âmede ez deryâ'î,
Vangâh şode be ka'r-i an deryâ bâz.

Soruyordun: Nedir bu mecazî nakşın sebebi?
Uzun sürer, eğer söylersem gerçeği.
Bir nakıştır, zuhur etmiş denizde.
Sonra denizin derinliğine dönmüş geri.

43
Câmîst ki akl âferîn mîzenedeş.
Sad bûse zi mihr ber cebîn mîzenedeş.
İn kûzeger-i dehr çonin câm-i latîf
Mîsâzed u bâz ber zemîn mîzenedeş!

Öyle bir kadeh ki akıl alkışlar onu.
Sevgiyle yüz kez alnından öper onu.
Şu felek çömlekçisi böylesi latif kadehi
Yapar da sonra yere çalar onu.

44

Eczâ-yi piyâle'î ki der hem peyvest?
Beşkesten-i an revâ nemîdared mest.
Çendin ser u sâk-i nâzenîn u kef-i dest
Ez mihr-i ki peyvest u be kîn-i ki şikest?

Kim birleştirdi kadehteki onca parçayı?
Sarhoş nasıl reva görür onu kırmayı?
Bunca zarif başı, kolu, eli, ayayı,
Hangi sevgi var etti; hangi kin becerdi kırmayı?

45

Âlem eger ez behr-i to ârâyend,
Megrây bedan ki âkilân negrâyend.
Bisyâr ço to revend u bisyâr âyend.
Borbây nasîb-i hîş ket borbâyend.

Senin için donatsalar âlemi,
İnanma ona; inanmaz zira akıl sahibi.
Gider senin gibi çoğu, gelir bir nicesi;
Almaya bak nasibini; alacaklar zira seni.

46

Ez comle-yi reftegân-i in râh-i dirâz,
Bâz âmede'î kû ki be mâ gûyed râz?
Hân ber ser-i in do râhe ez rûy-i niyâz
Çîzî negozârî ki nemîâyî bâz!

Şu uzun yolda gidenlerden biri
Söylemek için bize sırrı dönmüş mü geri?
İki yol ağzında, aman, her dileğini
Etme ihmal; çünkü gelmeyeceksin geri!

47

Mîhor ki be zîr-i gil besî hâhî hoft.
Bîmûnis u bîrefîk u bîhemdem u coft.
Zinhâr bekes megû to in râz-i nihoft!
Her lâle ki pejmord, nehâhed beşkoft.

İçmeye bak. Çünkü toprak altında uyuyacaksın çok.
Arkadaş yok, eş yok, dost yok, hemdem yok.
Söyleme sakın bu gizli sırrı kimseye !
Solduktan sonra açacak gül yok!

48*

Pîrî dîdem be hâne-yi hemmârî.
Goftem: Nekonî zi reftegân ehbârî?
Goftâ: Mîhor ki hemço mâ bisyârî
Reftend u kesî bâz neyâmed bârî!

Bir pîr gördüm, yeri aşk meyhanesi.
Dedim: Haber ver; gidenlerin çıkmaz sesi.
Dedi: Bak içmeye; bizim gibi nicesi
Gitti de gelmedi geri bir tanesi.

49

Bisyâr begeştîm be gird-i der u deşt;
Ender heme âfâk begeştîm begeşt;
Kes râ neşenîdîm ki âmed zin râh
Râhî ki bereft, râhrov bâz negeşt!

Çok gezdik ovada kırda,
Çok dolandık, tozduk ufuklarda.
Duymadık bu yoldan gelen birini.
Giden yolcu dönmedi, kaldı orada

50
Mâ lo'betegânîm u felek lo'betbâz,
Ez rûy-i hakîkat, ne ez rûy-i mecâz.
Yekçend derin bisât bâzî kerdîm.
Reftîm be sandûk-i adem yek yek bâz.

Biz kuklayız, kuklacı ise felek.
Değildir bu mecaz, gerçektir gerçek.
Oynadık oyunumuzu bu sahnede bir müddet,
Gittik yokluk sandığına yine tek tek.

51
Ey bes ki nebâşîm u cihân hâhed bûd,
Nî nâm zi mâ vu ne nişân hâhed bûd.
Zin pîş nebûdîm u nebud hîç halel.
Zin pes ço nebâşîm, heman hâhed bûd.

Olmasak da biz, dünya var olacak.
Bizden geri ne bir nam, ne iz kalacak.
Yoktuk bundan önce, yoktu dünyada bir eksik.
Olmasak da bundan sonra, eskiden olan olacak.

52
Ber mefreş-i hâk hoftegân mîbînem.
Der zîr-i zemîn nihoftegân mîbînem.
Çendan ki be sahrâ-yi adem mînigerem.
Nââmedegân u reftegân mîbînem.

Toprak yatakta uyuyanlar görürüm.
Yerin altına gizlenenler görürüm.
Ne kadar baksam yokluk meydanına,
Gelmeyenler ve gidenler görürüm.

53
İn kohne ribât râ ki âlem nâm est;
Ârâmgeh-i eblak-i sobh u şâm est.
Bezmîst ki vâmânde-yi sad Cemşîd est.
Gûrîst ki hâbgâh-i sad Behrâm est.

Şu köhne kervansaray ki âlemdir adı,
Sabahla akşam denen alaca atın konağı.
Yüz Cemşid'in meclisinin artığı,
Yüz Behram'ın uyku yeri, mezarı.

54
An kasr ki Behrâm der û câm girift,
Âhû beççe kerd u rûbeh ârâm girift.
Behrâm ki gûr mîgiriftî heme omr,
Dîdî ki çigûne gûr Behrâm girift!

O kasır ki Behram onda kadeh tuttu,
Ceylan yavruladı, tilki mesken tuttu,
O Behram ki ömür boyu yaban eşeği tuttu.
Gördün mü mezar onu nasıl tuttu!

55
Morgî dîdem nişeste ber bâre-yi Tûs,
Der çeng girifte kelle-yi Keykâvûs.
Bâ kelle hemîgoft ki: Efsûs, efsûs!
Kû bang-i cereshâ vu kocâ nâle-yi kûs?

Bir kuş gördüm, Tûs burcuna konmuş,
Keykâvus'un başını pençesine almış,
Diyordu kelleye: Yazık, çok yazık!
Nerede çan sesi? Kös iniltisi nerede kalmış?

56

An kasr ki ber çerh hemîzed pehlû,
Ber dergeh-i û şehân nihâdendî rû,
Dîdîm ki ber kongre'eş fâhte'î,
Benşeste hemîgoft ki "kû kû kû kû?"

O kasır ki feleğe dayamıştı yanını,
Şahlar koyardı eşiğine alnını.
Gördük ki burcuna konmuş bir kumru,
Öterdi, derdi hem: "Kû, kû, nerde, hani?"

DÖNEN ZERRECİKLER

57
Ez ten ço berefet cân-i pâk-i men u to,
Hiştî do nihend ber muğâk-i men u to,
Vangeh zi berâyi hişt-i gûr-i digerân
Der kâlbodî keşend hâk-i men u to.

Ayrılınca temiz canımız bedenden seninle benim,
İki kerpiç koyarlar mezarımıza seninle benim.
Başkalarının mezarına kerpiç olsun diye sonra
Dökerler bir kalıba toprağımızı seninle benim.

58
Her zerre ki ber rûy-i zemînî bûde est,
Horşîdrohî, zohre cebînî bûde est,
Gerd ez roh-i âstîn be âzerm feşan.
Kan hem roh-i hûb-i nâzenînî bûde est.

Yeryüzünde gördüğün her bir tozu,
Bil bir dilber; zühredir alnı, güneştir yüzü.
Dikkatle silk kol yeninden tozu,
O tozdu vaktiyle bir nâzeninin güzel yüzü.

59
Ey pîr-i hiredmend, pegehter berhîz,
Van kûdek-i hâkbîz râ binger tîz,
Pendeş dih u gû ki: Nerm nermek mîbîz.
Mağz-i ser-i Keykubâd u çeşm-i Pervîz!

Ey bilge pîr, daha erken kalk.
Toprak eleyen o çocuğa daha sert bak.
Öğüt ver, de ona: Ele yumuşak yumuşak,
Keykubad'ın beyni, Perviz'in gözü bu bak.

60
Binger zi sabâ dâmen-i gul çâk şode,
Bolbol zi cemâl-i gul tarabnâk şode.
Der sâye-i gul nişîn ki bisyâr in gul
Ez hâk ber âmede est u der hâk şode!

Bak sabah meltemiyle yırtılmış gülün eteği.
Gülün cemaliyle gelmiş bülbülün keyfi;
Otur gül ağacının gölgesine zira birçok gül
Topraktan çıkmış, gitmiş toprağa geri.

61
Ebr âmed u zâr ber ser-i sebze girîst;
Bîbâde-yi gulreng nemîşâyed zîst.
İn sebze ki imrûz temâşâgeh-i mâst,
Tâ sebze-yi hâk-i mâ temâşâgeh-i kîst?

Geldi bulut, ağladı hüngür hüngür çayırlıklara;
Yaşanamaz bu durumda olmadan gül renkli şarap.
Bugün bizim seyir yerimiz şu çayırlık.
Yarın kimin yeri acep toprağımızda bitecek çayırlık?

62
Çon ebr be novrûz roh-i lâle beşost,
Berhîz u be câm-i bâde kon azm-i dorost.
Kin sebze ki imrûz temâşâgeh-i tost,
Ferdâ heme ez hâk-i to ber hâhed rost.

Yıkayınca bulut nevruzda lalenin yüzünü,
Kalk, içki kadehine çevir yüzünü.
Bugün seyir yerindir bu çimenlik senin,
Yarın bitecek hep toprağından senin.

63
Her sebze ki ber kenâr-i cû'î roste est;
Gû'î zi leb-i firiştehû'î roste est.
Pâ ber ser-i her sebze be hârî nenhî;
Kan sebze zi hâk-i lâlerû'î roste est.

Her yeşillik ki bir su kenarında bitmiştir.
Sanki melek huylu birinin dudağından bitmiştir.
Her yeşilliğe küçümseyerek basma ayağını.
O yeşillik lale yüzlü birinin toprağından bitmiştir.

64
Mîhor ki felek behr-i helâk-i men u to,
Kasdî dâred be cân-i pâk-i men u to.
Der sebze nişîn u mey-i rûşen mîhor;
Kin sebze besî demed zi hâk-i men u to!

İçmeye bak. Çünkü felek helâkimiz için senin, benim,
Kastı var temiz canımıza senin, benim.
Çimenliğe otur, saf şarap içmeye bak.
Bu yeşillik çok biter toprağımızdan senin, benim.

65*
Dîdem be ser-i imâretî merdî ferd,
Kû gul beleged mîzed u hâreş mîkerd.
Van gul be zebân-i hâl bâ û mîgoft:
Sâkin ki ço men besî leged hâhî hord!

Baktım bir binanın önünde bir adam,
Atıyordu tekme; ediyordu hakaret güle.
Gül diyordu ona hal dili ile:
Sâkin ol; yiyeceksin çünkü benim gibi nice tekme!

66

Berdâr piyâle vu sebû ey dilcû;
Bergerd be gird-i sebzezâr u leb-i cû.
Kin çerh besî kadd-i botân-i mehrû,
Sad bâr piyâle kerd u sad bâr sebû!

Ey güzel; al eline testi ile kadeh.
Dön su kenarına, bul bir çimenlik.
Nice ay yüzlü dilberin vücuduyla bu felek
Yüz testi yaptı, yüz defa da kadeh.

67

Ber seng zedem dûş sebû-yi kâşî,
Sermest budem ço kerdem in ûbâşî.
Bâ men be zebân-i hâl mîgoft sebû:
Men çon to budem; to nîz çon men bâşî!

Taşa çaldım dün çini testiyi.
Sarhoştum yaptığımda bu edepsizliği.
Diyordu bana hal diliyle testi:
Senin gibiydim ben; sen de olursun benim gibi.

68

Zan kûze-yi mey ki nîst der vey zararî,
Por kon kadehî; bohor, be men dih digerî;
Zan pîşter ey peser ki der rehgozerî,
Hâk-i men u to kûze koned kûzegerî.

Şu şarap testisinden doldur bir kadeh, iç.
Bir de bana ver; yok onda zarar hiç.
Yapmadan çömlekçi toprağımızdan testi
Yolcuyuz bu yolda evlat, iç hadi iç.

69*
Ber kûzegerî perîr kerdem gozerî;
Ez hâk hemînumûd herdem honerî;
Men dîdem, eger nedîd her bîbasarî,
Hâk-i pederem der kef-i her kûzegerî.

Geçtim bir testicinin önünden geçenlerde.
Gösteriyordu her an hünerini toprakta.
Görmese de basiretsizler, gördüm gözümle
Avucundaydı her testicinin babamın toprağı.

70*
Hân kûzegerâ! Bepây eger huşyârî!
Tâ çend konî ber gil-i merdum hârî?
Enguşt-i Ferîdûn u kef-i Keyhusrov
Ber çerh nihâde'î; çi mîpindârî?

Hey çömlekçi! Dikkat et, ne yapıyorsun!?
İnsan toprağı bu, hırpalıyorsun!
Feridun'un parmağını, elini Keyhusrev'in
Çarkına koymuşsun; sen ne sanıyorsun?

71
Der kârgeh-i kûzegerî kerdem rây,
Ber pelle-i çerh dîdem ustâd be pây;
Mîkerd delîr kûze râ deste vu ser.
Ez kelle-yi pâdişâh u ez dest-i gedây.

Uğradım bir testicinin dükkânına;
Ustayı gördüm, geçmiş çarkın başına.
Yapıyordu pervasızca padişah başından kulp.
Dilencinin elinden baş, testiye.

72
İn kûze ço men âşık-ı zârî bûde est.
Der bend-i ser-i zolf-i nigârî bûde est.
İn deste ki ber gerden-i û mîbînî.
Destîst ki ber gerden-i yârî bûde est!

Bu testi vaktiyle ben gibi perişan âşıkmış.
Bir dilberin zülüflerine bağlanmış.
Boynunda gördüğün şu kulp yok mu,
Bir elmiş, yarin boynuna sarılmış.

73
Der kârgeh-i kûzegerî bûdem dûş.
Dîdem do hezâr kûze gûyâ vu hamûş.
Her yek be zebân-i hâl bâ men goftend:
Kû kûzeger u kûzeher u kûzefurûş?

Bir testicinin dükkânındaydım dün.
Konuşan, susan iki bin testi gördüm.
Dediler bana her biri hal diliyle o an:
Nerede testici; hani testi alan, testi satan?

NE OLURSA OLSUN

74

Ger men zi mey-i mugâne mestem, hestem.
Ger kâfir u gebr u botperestem, hestem.
Her tâyife'î bemen gomânî dâred.
Men zân-i hodem; çonanki hestem, hestem.

Şarapla olmuşsam ben sarhoş, öyleyim.
Kâfir, ateşperest, putperestsem, öyleyim.
Herkesin bir zannı var hakkımda benim.
Ben kendime aitim; nasılsam, öyleyim.

75

Mey horden u şâd bûden âyin-i menest.
Fârığ bûden zi kufr u dîn, dîn-i menest.
Goftem be arûs-i dehr: Kâbîn-i to çîst?
Goftâ: Dil-i horrem-i to kâbîn-i menest.

Şarap içmek, şen olmak âyinimdir benim.
Uzak olmak küfür ve dinden, dinimdir benim.
Dedim dünya dedikleri geline: Nedir senin mehirin?
Dedi: Senin hürrem gönlün mehirimdir benim.

76

Men bîmey-i nâb zîsten netvânem.
Bîbâde keşîd bâr-i ten netvânem.
Men bende-yi an demem ki sâkî gûyed
"Yek câm-i diger begîr" u men netvânem.

Saf şarap olmadan yaşayamam ben.
Olmadan bâde, beden yükünü çekemem ben.
Sâkî desin: Al eline bir kadeh daha.
Kalmasın içecek halim; işte o ânın kuluyum ben.

77
İmşeb mey-i câm-i yek menî hâhem kerd.
Hod râ be do câm-i mey ganî hâhem kerd.
Evvel se telâk-i akl u dîn hâhem kerd.
Pes dohter-i rez râ be zenî hâhem kerd.

Bu gece bir batmanlık kadehle şarap içeceğim.
İki şarap kadehiyle kendimi zengin edeceğim.
Akıl ve dini boşayacağım talâk-i selâse ile önce.
Sonra üzümün kızını kendime eş edineceğim.

78*
Çon morde şevem, hâk-i merâ gom sâzîd.
Ehvâl-i merâ ibret-i merdom sâzîd.
Hâk-i ten-i men be bâde âgişte konîd;
Vez kalbudem hişt-i ser-i hom sâzîd.

Ölünce ben, kaybedin toprağımı.
Halka ibret edin benim halimi.
Bulayın bâdeye bedenimin toprağını.
Küp üstüne koyun toprağımdan mamul tuğlamı.

79*
Çon der gozerem be bâde şû'îd merâ,
Telkîn zi şerâb-i nâb gû'îd merâ,
Hâhîd be rûz-i haşr yâbîd merâ,
Ez hâk-i der-i meykede cû'îd merâ.

Ölünce bâdeyle yıkayın beni.
Saf şarapla telkin edin beni.
Bulmak isterseniz mahşer günü beni.
Meyhane kapısının toprağında arayın beni.

80*

Çendan bohorem şerâb, kin bûy-i şerâb,
Âyed zi torâb, çon revem zîr-i torâb.
Ger ber ser-i hâk-i men resed mahmûrî,
Ez bûy-i şerâb-i men şeved mest u herâb.

O kadar içeyim şarap ki gelsin topraktan
Şarap kokusu. Girersem toprağa ben,
Geçerse bir mahmur mezarımdan
Olsun zilzurna sarhoş şarabımın kokusundan.

81

Rûzî ki nihâl-i omr-i men kende şeved,
Veczâm zi yekdiger perâkende şeved,
Ger zanki sorâhi'î konend ez gil-i men,
Hâlî ki zi bâde por konî, zinde şeved.

Ömrümün fidanı bir gün sökülünce,
Parçalarım birbirinden dağılınca,
Yaparlarsa toprağımdan bir sürahi,
Dirilecektir bâde ile dolunca.

82*

Der pây-i ecel ço men ser efkende şevem.
Vez bîh-i omîd-i omr berkende şevem,
Zinhâr, gilem becoz sorâhî nekonîd!
Bâşed ki zi bûy-i mey demî zinde şevem.

Ecelin ayağı altında boynum bükülünce,
Ömür umudum kökünden sökülünce,
Aman şarap sürahisi yapın toprağımdan!
Belki dirilirim bir an mey kokusundan!

83*
Yârân be muvâfakat ço dîdâr konîd,
Bâyed ki zi dûst yâd-i bisyâr konîd;
Çon bâde-yi hoşguvâr nûşîd behem,
Novbet ço be mâ resed, nigunsâr konîd.

Dostlar, ne zaman ki biraraya geldiniz,
Şu dostunuzu çokça yâd ediniz.
Leziz şarabı içerken beraber
Sıra bize geldi mi, kadehleri başaşağı ediniz.

84*
Ânân ki esîr-i akl u temyîz şodend,
Der hasret-i hest u nîst nâçîz şodend;
Rov bîhaberâ, to âb-i engûr gozîn,
Kan bîhaberân be gûre mîvîz şodend!

Onlar ki akıl ve temyizin esiri oldular,
Vara yoğa özlem duyup yok oldular.
Ey aklı başında olan! Git, üzümsuyu iç.
O gafiller korukken kuru üzüm oldular.

85
Ey sâhib-i fetvî, zi to porkârterîm,
Bâ inheme mestî, ez to hoşyârterîm.
To hûn-i kesan horî yu mâ hûn-i rezan.
İnsâf bedih; kodâm hûhhârterîm?

Ey fetva sahibi, çalışkanız senden daha;
Bunca sarhoşluğa rağmen, ayığız senden daha.
Sen insanların kanını içersin, biz üzüm kanını.
İnsaf et n'olur; hangimiz hunharız daha?

86

Şeyhî be zenî fâhişe goftâ: Mestî,
Her lahza be dâm-i digerî pâ bestî.
Goftâ: Şeyhâ, herançi gû'î, hestem.
Âyâ to çonanki mînomâ'î, hestî?

Bir şeyh dedi bir fahişeye: Sarhoşsun sen.
Her lahza birinin tuzağına düşersin sen.
Dedi: Ey şeyh, ne dersen, oyum ben.
Acaba göründüğün gibi misin sen?

87*

Gûyend ki dûzehî buved âşık u mest.
Kavlîst hilâf, dil deran netvan best.
Ger âşık u mest dûzehî hâhed bûd,
Ferdâ behişt hemçun kef-i dest.

Derler ki cehennemlik olacak âşık ile sarhoş.
İnanmak mümkün mü hiç? Bir sözdür bu boş.
Cehennemlik olacaksa eğer âşık ile sarhoş,
Yarın avuç içi gibi kalacak cennet bomboş.

88

Gûyend: Behişt u hûr-i ayn hâhed bûd.
Vancâ mey-i nâb u engebîn hâhed bûd.
Ger mâ mey u ma'şûka gozîdîm, çi bâk!
Âhir ne be âkıbet hemin hâhed bûd?

Derler ki: Cennet ve hûriaynlar olacak.
Orada saf şarap ve ballar olacak.
Mey ile maşukayı tercih ettikse, ne var korkacak?
Nasıl olsa işin sonunda bunlar olacak!

89*
Gûyend: Behişt u hûr u kovser bâşed.
Cûy-i mey u şîr u şehd u şekker bâşed.
Por kon kadeh-i bâde vu ber destem nih.
Nakdî zi hezâr nisye bihter bâşed.

Derler ki: Cennet var, huri ve kevser var.
Mey ırmağı var, süt, bal ve şeker var.
Doldur bade kadehini, ver elime;
Bin veresiyeden iyi bir peşin var.

90*
Gûyend: Behişt-i Aden bâ hûr hoş est.
Men mîgûyem ki: Âb-i engûr hoş est.
İn nakd begîr u dest ez an nisye bedâr.
Kâvâz-i dohol, berâder, ez dûr hoş est.

Derler ki: Aden cenneti hurilerle hoştur.
Ben de derim ki: Üzüm suyu hoştur.
Al şu peşini, birader, çek elini veresiyeden.
Çünkü davul sesi uzaktan hoştur.

91
Kes huld u cehîm râ nedîde est ey dil;
Gû'î ki ez an cihân resîde est ey dil?
Ommîd u herâs-i mâ be çîzîst kezan
Coz nâm u nişânî nepedîd est ey dil.

Cenneti, cehennemi kimse görmedi, gönül.
Söyle haydi, kim geldi öte dünyadan gönül?
Umudumuz, korkumuz öyle bir şeyden ki
Adından, sanından başka nesi belli gönül?

92*
Men hîç nedânem ki merâ anki sirişt,
Ez ehl-i behişt kerd ya dûzeh-i zişt.
Câmî yu botî yu berbetî ber leb-i kişt,
İn her se merâ nakd u torâ nisye behişt.

Yaradan beni cennete mi sokacak,
Berbat cehenneme mi? Hiç bilmem.
Çimenlikte kadeh, dilber ve bir de saz.
Üçü benim peşinim, cennet de senin veresiyen!

93
Çon nîst makâm-i mâ derin dehr mukîm,
Pes bîmey u ma'şûk hetâ'îst azîm.
Tâ key zi kadîm u muhdes omîdem u bîm?
Çon men reftem, cihân çi muhdes, çi kadîm?!

Olmadıktan sonra yerimiz bu dünyada sağlam,
Meysiz, maşuksuz kalmak büyük hata! Kalamam.
Ne zamana dek yeniden, eskiden umam ve korkam?
Dünya yeniymiş, eskiymiş, bana ne ben gittiğim zaman!

94
Çon âmedenem be men nebud rûz-i nohost,
Vin reften-i bîmurâd azmîst dorost.
Berhîz u miyan bebend ey sâkî-yi çost.
Kendûh-i cihân bemey furûhâhem şost.

Daha ilk günden elimde değildi gelmek.
Dönüşü yok bir gidiş bu muratsızca gitmek.
Kalk tez canlı sâkî, aman tut elini kıvrak.
Dünyanın gamını istiyorum meyle yumak.

95

Çon omr beser resed, çi Bağdâd çi Belh,
Peymâne ço por şeved, çi şîrîn u çi telh.
Hoş bâş ki ba'd ez men u to mâh besî,
Ez selh be gorre âyed, ez gorre be selh.

Bağdat veya Belh, ne değişir, ömür sona erince?
Acı veya tatlı, ne değişir, ömür kadehi dolunca?
Bak mutlu olmaya. Senden benden sonra ay
Selh ile gurraya gelecek çok; hilal olacak dolunay.

96*

Coz râh-i kalenderân-i meyhâne mepûy.
Coz bâde vu coz semâ vu coz yâr mecûy.
Ber kef kadeh-i bâde vu ber dûş sebûy.
Mey nûş kon ey nigâr u bîhûde megûy.

Meyhane kalenderlerinin yolundan dışarı çıkma.
Bade, semâ ve yârdan öte bir şey arama.
Elinde bade kadehi, omuzunda şarap testisi,
Ey sevgili mey iç; hiç boşuna konuşma.

97*

Sâki gam-i men bolend âvâz şode est.
Sermestî-yi men burûn zi endâze şode est.
Bâ mûy-i sepîd serhoşem kez mey-i to
Pîrâneserem behâr-i dil tâze şode est.

Ey sâkî, dillere destan oldu gamım.
Haddini aştı benim sarhoşluğum.
Sarhoşum şu ak saçımla çünkü şarabından
Tazelendi gönlümün baharı ihtiyarlıkta.

98*

Tongî mey-i la'l hâhem u dîvânî,
Sedd-i ramakî bâyed u nisf-i nânî,
Vangeh men u to nişeste der vîrânî,
Hoşter buved an zi molket-i sultânî.

Bir sürahi lal rengi şarap isterim, bir de divan.
Az bir harçlık isterim, bir de yarım somun.
Sonra oturayım seninle bir harabeye
İnan daha hoş olur bu saltanattan.

99*

Men zâhir-i nîstî yu hestî dânem.
Men bâtin-i her ferâz u pestî dânem.
Bâ inheme ez dâniş-i hod şermem bâd,
Ger mertebe'î verây-i mestî dânem!

Varlığın, yokluğun zahirini bilirim ben.
Her inişin, çıkışın bâtınını bilirim ben.
Sarhoşluktan öte bir mertebe biliyorsam,
Utanayım ilmimden, irfanımdan ben!

100

Ez men ramakî be sa'y-i sâkî mânde est.
Vez sohbet-i halk, bîvefâ'î mânde est.
Ez bâde-yi dûşîn kadehî bîş nemând.
Ez omr nedânem ki çi bâkî mânde est?

Sâkînin gayretiyle birazcık canım kaldı.
Halkla sohbetten geriye vefasızlık kaldı.
Dünkü bâdeden ancak bir kadeh kaldı.
Bilmem ki ömrümden geri daha ne kaldı?

101
Ey bîhaberân şekl-i mocessem hîç est.
Vin târem-i noh sipihr-i erkam hîç est.
Hoş bâş ki der neşîmen-i kovn u fesâd
Vâbeste-yi yek demîm u anhem hîç est.

Behey habersizler! Gördüğünüz şekil bir hiçtir.
Şu nakışlı, süslü dokuz kubbe de bir hiçtir.
Mutlu olmaya bak; şu fesâd âleminde zira
Bir âna bağlıyız biz. O an da bir hiçtir.

102
Donyâ dîdî yu herçi dîdî, hîç est.
Van nîz ki goftî yu şenîdî, hîç est.
Sertâser-i âfâk devîdî, hîç est.
Van nîz ki der hâne hezîdî, hîç est.

Gördün dünyayı; ne gördünse bir hiçtir.
Dediklerin, duydukların da bir hiçtir.
Bütün ufukları dolaştın ya, bir hiçtir.
Evde oturup kalman da bir hiçtir.

103
Donyâ be murâd rânde gîr, âhir çi?
Vin nâme-yi omr hânde gîr, âhir çi?
Gîrem ki be kâm-i dil bemândî sad sâl,
Sad sâl-i diger bemânde gîr, âhir çi?

Muradınca yaşadın say; n'olacak yani?
Ömür mektubunu okudun say; n'olacak yani?
Say ki yüz yıl yaşadın gönlünün muradınca,
Yüz yıl daha yaşadın say; n'olacak yani?

104*
Rindî dîdem nişeste ber heng-i zemîn,
Ne kufr u ne islâm u ne donyâ vu ne dîn.
Nî hakk, ne hakîkat, ne şerîat, ne yakîn.
Ender do cihân kirâ buved zehre-yi in?

Bir rint gördüm, binmiş dünya atma.
Ne küfr kalmış, ne islam, ne dünya, ne din.
Ne Hakk kalmış, ne hakikat, ne şeriat, ne yakîn.
İki dünyada da var mı buna cüret eden?

105
İn çerh-i felek ki mâ der û heyrânîm,
Fânûs-i hiyâl ez û misâlî dânîm.
Horşîd çerâğ dân u âlem fânûs.
Mâ çon suverîm kender û gerdânîm.

İçinde şaşkın kaldığımız şu çarkıfelek,
Biliriz ki hayal fânusu ondan bir örnek.
Güneşi çerağ bil, âlemi de fânus.
İçinde dönmekteyiz şekil şekil, benek benek.

106
Çon nîst, zi herçi hest coz bâd bedest,
Çon hest, zi herçi hest noksân u şikest.
İngâr ki hest, herçi der âlem nîst
Pindâr ki nîst, herçi der âlem hest.

Var olan her şeyden geriye kalan, hava madem,
Her şeyde var bir eksiklik, bir kusur madem,
Say ki âlemde olmayan her şey var.
Say ki âlemde olan her şey yok!

107

Binger zi cihân çi terf ber bestem? Hîç.
Vez hâsil-i omr çîst der destem? Hîç.
Şem'-i tarabem velî ço benşestem; hîç.
Men câm-i cemem, velî ço beşkestem; hîç.

Bak ne kazandığıma dünyadan: Hiç.
Nedir ömrümden geriye kalan: Hiç.
Neşe mumuyum ben; ya söndüğüm zaman?: Hiç.
Câm-ı cemim ben; ya kırıldığım zaman?: Hiç.

108

Ez menzil-i kufr tâ be dîn yek nefes est.
Vez âlem-i şek tâ be yakîn yek nefes est.
İn yek nefes-i azîz râ hoş mîdâr.
Kez hâsil-i omr-i mâ hemin yek nefes est.

Küfür ile din konağı arası bir nefes.
Şüphe ile yakîn âlemi arası bir nefes.
Aman hoş tut şu bir nefeslik zamanı zira.
Ömrümüzden kazancımız sadece şu bir nefes.

109

Şâdî betaleb ki hâsil-i omr demîst.
Her zerre zi hâk-i Keykubâdî yu Cemîst.
Ehvâl-i cihân u asl-i in omr ki hest.
Hâbî yu hiyâlî yu ferîbî yu demîst.

Mutluluk ara; zira ömrün hasılı bir dem.
Her toprak zerresinin sahibi Keykubad ile bir Cem.
Dünyanın halleri ile şu ömrün aslı faslı
Bir rüya, bir hayal, aldatmaca, bir dem.

110
Tâ zohre vu meh der âsmân geşte pedîd,
Bihter zi mey-i nâb kesî hîç nedîd.
Men der acebem zi meyfurûşân, kîşân
Zin bih ki furûşend, çi hâhend herîd?

Ne zamanki zühre ile ay göründü gökte.
Saf şaraptan iyisini görmedi kimse.
Şaşıyorum ben, şarap satanlar
Bu iyiyi satıp da ne alacaklar ?

111
Mehtâb be nûr dâmen-i şeb beşkâft.
Mey nûş, demî hoşter ezin netvan yâft.
Hoş bâş u beyendîş ki mehtâb besî
Ender ser-i gûr yekbeyek hâhed tâft!

Mehtap açtı nuruyla gecenin eteğini,
Şarap iç; bulamazsın bundan iyi bir demi.
Bak mutlu olmaya ve düşün ki mehtap
Kaç defa mezarlarımız üstünde bir bir doğacak?

112
Çon ohde nemîşeved kesî ferdâ râ;
Hâlî hoş kon to in dil-i sovdâ râ.
Mey nûş be mâhtâb, ey mâh ki mâh
Bisyâr begerded u neyâbed mâ râ.

Madem garanti edemez kimse yarını,
Hoş tut şimdi sen sevdalı gönlünü.
Şarap iç mehtapta ey ay yüzlü çünkü ay
Çok dolaşır durur da bulamaz bizi.

113

İn kâfile-yi omr aceb mîgozered!
Deryâb demî ki bâ tarab mîgozered.
Sâkî, gam-i ferdâ-yi herîfân çi horî?
Pîş âr piyâle râ ki şeb mîgozered.

Acayip geçiyor şu ömür kervanı!
Bil değerini; geçiyor neşe zamanı.
Hey sâkî, neden çekersin başkalarının istikbal gamını?
Getir şu kadehi; geçiyor gece zamanı.

114

Hengâm-i sepîdedem hurûs-i seherî,
Dânî ki çerâ hemîkoned novhegerî?
Ya'nî ki: Numûdend der âyîne-yi sobh.
Kez omr şebî gozeşt o to bîhaberî!

Tan ağarırken seher horozu
Bilir misin neden yakar ağıtı?
Yani der ki: Gösterdiler sabah aynasında
Geçti ömürden bir gece; yok ama haberin!

115

Vakt-i seher est; hîz ey mâye-yi nâz;
Nermek nermek bâde hor u çeng nevâz.
Kanhâ ki becâyend, nepâyend kesî.
Vanhâ ki şodend, kes nemî âyed bâz.

Seher vakti; kalk ey naz kaynağı.
Yavaş yavaş iç badeyi, çal çengi.
Hayatta olanlar, kalmayacak çok.
Gidenler ise gelmeyecek geri.

116
Hengâm-i sabûh ey sanem-i ferruhpey;
Ber sâz terâne'î yu pîş âver mey.
Kefkend be hâk sad hezârân Cem u Key
İn âmeden-i tîr meh u reften-i dey.

Sabûh içme vakti, ey ayağı kutlu güzel!
Bir terâne söyle; getir mey.
Haziranın gelişi, Aralıkın gidişi,
Yere serdi binlerce Cem, binlerce Key.

117
Sobhest, demî ber mey-i gulreng zenîm.
Vin şîşe-yi nâm u neng ber seng zenîm.
Dest ez emel-i derâz-i hod bâz keşîm;
Der zolf-i derâz u dâmen-i çeng zenîm.

Sabah vakti; içelim biraz gül rengi şarabı.
Taşa çalalım şöhret, ar şişesini.
Çekelim elimizi uzun emellerden,
Tutalım uzun zülüfleri, çengin tellerini.

118
Rûzîst hoş u hevâ ne germ est u ne serd.
Ebr ez roh-i gulzâr hemîşûyed gerd.
Bulbul be zebân-i pehlevî bâ gul-i zerd
Feryâd hemîzened ki: Mîbâyed herd!

Güzel bir gün; hava ne sıcak, ne soğuk.
Bulut gül bahçesinin yüzünden yıkıyor toz toprak.
Bülbül sarı güle pehlevî diliyle
Feryat ediyor, diyor: İçmek gerek!

119
Fasl-i gul u tarf-i cûyibâr u leb-i kişt,
Bâ yek do se tâze dilberî hûrsirişt,
Pîş âr kadeh ki bâdenûşân-i sabûh
Âsûde zi mescidend u fârığ zi behişt.

Gül mevsimi, subaşı ve ekin kenarı;
Yanında huri yaratılışlı birkaç dilber;
Getir kadehi. Zira sabûh şarabını içenler
Mesçitten de, cennetten de âzade kalırlar.

120
Ber çihre-yi gul nesîm-i novrûz hoş est.
Der sahn-i çemen rûy-i dilefrûz hoş est.
Ez dey ki gozeşt, herçi gû'î, hoş est.
Hoş bâş u zi dey megû ki imrûz hoş est.

Gülün yüzünde bahar meltemi ne hoş!
Çimenlikte iç açan bir yüz ne hoş!
Geçen günden konuşman değil hoş;
Mutlu ol; konuşma dünden; bugün ne hoş!

121
Sâkî, gul u sebze bes tarabnâk şode est.
Deryâb ki hefte-i diger hâk şode est.
Mey nûş u gulî beçîn ki tâ der nigerî,
Gul hâk şode est u sebze hâşâk şode est.

Sâkî, çiçekler açmış, çimenler yemyeşil olmuş.
Dikkat et; haftaya olacak bunlar toprak.
İç badeyi, kopar gülü. Göz açıp kapayana dek
Çimenler çerçöp olacak, çiçekler toprak.

122
Çon lâle be novrûz kadeh gîr be dest;
Bâ lâlerohî eger torâ forset hest.
Mey nûş be horremî, ki in çerh-i kebûd
Nâgâh torâ ço hâk gerdâned pest.

Lale gibi al eline nevruzda kadehi.
Buldunsa fırsatı, al yanına lale yanaklı dilberi.
İç keyifle badeni. Bu çarkıfelek zira
Alçaltacak apansız toprak gibi seni.

123*
Hergeh ki benefşe câme der reng zened,
Der dâmen-i gul bâd-i sabâ çeng zened;
Huşyâr kesî buved ki bâ sîmberî
Mey nûşed u câm-i bâde ber seng zened.

Ne zaman ki menekşe giysisini boyar,
Sabah meltemi gülün eteğine el koyar;
Akıllı ona derim ben: Bir gümüş tenliyle
İçer meyi; bade kadehini taşa çalar.

124
Berhîz u mehor gam-i cihân-i gozerân.
Hoş bâş u demî be şâdmânî gozerân.
Der tab'-i cihân eger vefâ'î bûdî,
Novbet beto hod neyâmedî ez digerân.

Kalk, çekme fani dünyanın gamını.
Mutlu ol, sevinçle geçir her bir demini.
Olsaydı vefa denilen şey dünyanın tabiatinde,
Gelmezdi sana vefa sırası başkalarından.

125
Der dâyire-yi sipihr-i nâpeydâ gûr,
Mey nûş be hoşdilî ki dovrest becovr.
Novbet ço be dovr-i to resed, âh mekon;
Câmîst ki comle râ çeşâned be dovr!

Dibi görünmez şu felek dairesinde
İç keyifle mey. Zira nam salmış devran zulme.
Geldi mi sıra sana, sızlanma, etme âh.
Herkese sırayla tattırılacak bir kadeh.

126
Ez ders-i ulûm comle bogrîzî bih.
Vender ser-i zolf-i dilber âvîzî bih.
Zan pîş ki rûzgâr hûnet rîzed;
To hûn-i kınîne der kadeh rîzî bih.

Kaçsan tümüyle ilim dersinden, iyi olur.
Asılsan bir dilberin zülüflerine, iyi olur.
Dökmeden önce zamane senin kanını
Döksen kadehe sürahinin kanını, iyi olur.

127
Eyyâm-i zemâne ez kesî dâred neng,
Kû der gam-i eyyâm nişîned dilteng.
Mey hor to der âbgîne bâ nâle-yi çeng,
Zan pîş ki âbgîne âyed ber seng!

Zamâne utanır, ar eder ondan.
Ki günlerin geçişine üzülür, sıkılır hiç yoktan.
İç çeng nalesiyle şarabı billur şişeden
Billur şişe bir taşa gelip çarpmadan.

128*
Ez âmeden-i behâr u ez reften-i dey,
Ovrâk-i vucûd-i mâ hemîgerded tey.
Mey hor, mehor endûh ki gofte est hakîm:
Gamhâ-yi cihân ço zehr u tiryâkeş mey.

Gelir ilkbahar, gider sonbaharlar.
Dökülür hayat defterimizden yapraklar.
Demiş ki hakîm: Çekme kader, iç mey,
Dünyanın kederleri bir zehir; panzehiri de mey.

129
Zan pîş ki nâm-i to zi âlem bereved,
Mey hor ki ço mey be dil resed, gam bereved.
Bogşây ser-i zolf-i botî bend zi bend;
Zan pîş ki bend-i bendet ez hem bereved.

Adın şu âlemden silinmeden önce
Mey iç. Gam gider mey gönüle gelince.
Aç bir dilberin zülüflerini tek tek
Her bir mafsalın çözülmeden önce.

130*
Ey dûst, biyâ tâ gam-i ferdâ nehorîm.
Vin yek dem-i omr râ ganîmet şomorîm.
Ferdâ ki ezin deyr-i kohen dergozerîm,
Bâ heft hezâr sâlegân serbeserîm.

Ey dost; gel, çekmeyelim yarının derdini.
Ganimet bilelim ömrümüzün şu bir demini.
Göçeceğiz yarın şu köhne manastırdan madem,
Yedi bin yıl önce göçenlerle olacağız hemdem.

131*
Ten zen ço be zîr-i felek-i bîbâkî.
Mey nûş ço der cihân-i âfetnâkî.
Çon evvel u âhiret be coz hâkî nîst,
İngâr ki ber hâk ne'î, der hâkî.

Razı ol. Çünkü korkusuz feleğin altındasın.
Şarap iç. Çünkü afet dolu bir cihandasın.
Madem ki topraktan ibarettir başın sonun,
Say ki toprağın üstünde değil de altındasın.

132*
Mey ber kef-i men nih ki dilem der tâbest.
Vin omr-i gurîzpây çon sîmâbest.
Deryâb ki âteş-i cevânî âbest.
Huş dâr, ki bîdârî-yi dovlet hâbest.

Mey ver elime, içim yanıyor.
Ömrüm tıpkı civa gibi kaçıyor.
Anla şunu: Gençlik ateşi benzer suya.
Dikkat et: Talih açıklığı benzer uykuya.

133
Mey nûş ki omr-i câvidânî înest.
Hod hâsilet ez dovr-i cevânî înest.
Hengâm-i gul u mul est u yârân sermest.
Hoş bâş demî, ki zindegânî înest.

Şarap iç; ebedî ömür budur.
Gençlik devrinden kazanan budur.
Gül ve şarap zamanı, dostlar sarhoş.
Mutlu ol bir an. İşte hayat budur.

134
Bâ bâde nişîn, ki molk-i Mahmûd înest.
Vez çeng şinov, ki lahn-i Dâvûd înest.
Ez âmede vu refte diger yâd mekon.
Hâlî hoş bâş; zanki maksûd înest.

Yanında badeyle otur; Mahmud saltanatı budur.
Çengden dinle; Davud'un nağmesi budur.
Geleni geçeni alma ağzına artık.
Mutlu ol şimdi. Çünkü maksat budur.

135
İmrûz torâ destres-i ferdâ nîst.
Vendîşe-yi ferdât becoz sovdâ nîst.
Zâyi' mekon in dem er dilet bîdâr est.
Kin bâki-yi omr râ bekâ peydâ nîst.

Bugünden yarına kavuşman mümkün değil.
Yarını düşünmen sevdadan başka bir şey değil.
Zâyi etme şu ânı, uyanıksa gönlün eğer
Geri kalan ömrünün miktarı belli değil.

136 *
Dovrân-i cihân bîmey u sâkî hîç est.
Bîzemzeme-yi nây-i ırâkî hîç est.
Herçend der ehvâl-i cihân mînigerem,
Hâsil heme işretest u bâkî hîç est.

Olmadan mey ile sâkî dünyanın dönüşü bir hiç.
Irak neyinin sesi olmadan yine bir hiç.
Bakıyorum da dünyanın hallerine.
Sonuç hep eğlence, işret; gerisi bir hiç.

137
Tâ key gam-i an horem ki dârem ya ne.
Vin omr be hoşdilî gozârem ya ne.
Por kon kadeh-i bâde ki ma'lûmem nîst.
Kin dem ki furû berem, ber ârem ya ne.

Ne zamana dek gam çekeceğim, zengin miyim, aksi mi?
Bu ömrü mutlulukla mı geçireceğim, aksi mi?
Doldur bade kadehini; bilmiyorum zira
Aldığım şu nefesi verecek miyim, aksi mi?

138
Tâ dest be ittifâk berhem nezenîm;
Pâyî zi neşât ber ser-i gam nezenîm.
Hîzîm u demî zenîm pîş ez dem-i sobh.
Kin sobh besî demed ki mâ dem nezenîm!

Hep birlikte dövünmeden önce pişmanlıkla.
İndirelim tekmeyi gamın tepesine neşatla.
Kalkalım, dem çekelim, olmadan sabah
Biz konuşamayacağız ama çok olacak sabah.

139
Leb ber leb-i kûze bordem ez gâyet-i âz;
Tâ zû talebem vâsite-yi omr-i derâz.
Leb ber leb-i men nihâd u mîgoft berâz:
Mey hor, ki bedin cihân nemî âyî bâz.

Hırsla dayadım testinin dudağına dudağımı
Sormak için ona uzun ömrünü yolunu.
Dayadı dudağını dudağıma dedi: Bak
Gelmeyeceksin bu dünyaya bir daha; içmeye bak.

140
Heyyâm, eger zi bâde mestî, hoş bâş.
Bâ lâlerohî eger nişestî, hoş bâş.
Çon âkıbet-i kâr-i cihân nîstîst,
İngâr ki nîstî; ço hestî hoş bâş.

Hayyam, olmuşsan bade ile mest, bak keyfine.
Oturmuşsan bir lale yanaklıyla, bak keyfine.
Madem ki yokluk var şu cihanın sonunda
Say ki yoksun canım; varmışın gibi bak keyfine!

141
Ferdâ alem-i nifâk tey hâhem kerd.
Bâ mûy-i sepîd kasd-i mey hâhem kerd.
Peymâne-yi omr-i men be heftâd resîd.
İn dem nekonem neşât, key hâhem kerd?

Yarın nifak giysisini vereceğim üçe beşe.
Ak saçlarımla kastedeceğim meye, işte şişe.
Yaşım geldi dayandı yetmişe.
Şimdi bulmazsam, ne zaman bulurum neşe?

142
Gerdûn nigerî zi kadd-i fersûde-yi mâst.
Ceyhûn eserî zi eşk-i pâlûde-yi mâst.
Dûzeh şererî zi renc-i bîhûde-yi mâst.
Firdovs demî zi vakt-i âsûde-yi mâst.

Felek dediğin, bir örnek iki büklüm boynumuzdan.
Ceyhun dediğin bir iz, süzülen gözyaşımızdan.
Cehennem dediğin bir kıvılcım, boşuna zahmetimizden.
Cennet dediğin bir an, huzur dolu vaktimizden.

143
Omret tâ key be hodperestî gozered?
Ya der pey-i nîstî yu hestî gozered?
Mîhor ki çonîn ǫmr ki gam der pey-i ûst.
An bih ki be hâb ya be mestî gozered.

Ne zamana dek geçsin ömrün kendini beğenmişlikle?
Ne zamana dek varlık, yokluk davasıyla?
İçmeye bak. Peşinde gam olan şu ömür
İyisi mi, geçsin uykuyla ya da sarhoşlukla.

NUMARA SIRASINA GÖRE RUBAİ LİSTESİ

1 Herçend ki reng u rûy zîbâst merâ,
2 Âvord be iztirârem evvel be vucûd,
3 Ez âmedenem nebûd gerdûn râ sûd,
4 Ey dil to be idrâk-i muammâ neresî;
5 Dil sırr-i heyât eger kemâhî dânist,
6 Tâ çend zenem be rûy-i deryâhâ hişt?
7 Esrâr-i ezel râ ne to dânî yu ne men;
8 İn bahr-i vucûd âmede bîrun zi nihoft,
9 Ecrâm ki sâkinân-i in eyvânend,
10 Dovrî ki der âmeden u reften-i mâst,
11 Dârende ço terkîb-i tebâyi' ârâst,
12 Ânân ki muhît-i fazl u âdâb şodend,
13 Ânân ki zi pîş refte'end ey sâkî,
14 An bîhaberân ki dorr-i ma'nî softend,
15 Gâvîst ber âsmân, karîn-i pervîn;
16 İmrûz ki novbet-i cevânî-yi men est,
17 Ger âmedenem bemen budî, nâmedemî.
18 Ez âmeden u reften-i mâ sûdî kû?
19 Efsûs ki bîfâyide fersûde şodîm!
20 Bâ yâr ço ârmîde bâşî heme omr,
21 Eknun ki zi hoşdilî becoz nâm nemând,
22 Eykâş ki cây-i âremîden bûdî!
23 Çon hâsil-i âdemî derin cây-i do der,
24 Ankes ki zemîn u çerh-i eflâk nihâd,
25 Ger ber felekem dest budî çon Yezdân,
26 Ber lovh nişân-i bûdenîhâ bûde est,
27 Çon rûzî yu omr bîş u kem netvan kerd.

28 Eflâk ki coz gam nefzâyend diger.
29 Ey anki netîce-yi çehâr u heftî;
30 Tâ hâk-i merâ be kâlıb âmîhtend,
31 Tâ key zi çerâğ-i mescid u dûd-i kinişt?
32 Ey dil ço hakîkat-i cihan hest mecâz,
33 Der gûş-i dilem goft felek pinhânî:
34 Nîkî yu bedî ki der nihâd-i beşer est,
35 Efsûs ki nâme-yi cevânî tey şod!
36 Efsûs ki sermâye zi kef bîrûn şod,
37 Yekçend be kûdekî be ostâd şodîm;
38 Yârân-i muvâfık heme ez dest şodend;
39 Ey çerh-i felek! Herâbî ez kîne-yi tost.
40 Çon çerh be kâm-i yek hiredmend negeşt,
41 Yek katre-yi âb bûd u bâ deryâ şod,
42 Mîporsîdî ki çîst in nakş-i mecâz?
43 Câmîst ki akl âferîn mîzenedeş.
44 Eczâ-yi piyâle'î ki der hem peyvest?
45 Âlem eger ez behr-i to ârâyend,
46 Ez comle-yi reftegân-i in râh-i dirâz,
47 Mîhor ki be zîr-i gil besî hâhî hoft.
48 Pîrî dîdem be hâne-yi hemmârî.
49 Bisyâr begeştîm be gird-i der u deşt;
50 Mâ lo'betegânîm u felek lo'betbâz,
51 Ey bes ki nebâşîm u cihân hâhed bûd,
52 Ber mefreş-i hâk hoftegân mîbînem.
53 İn kohne ribât râ ki âlem nâm est;
54 An kasr ki Behrâm der û câm girift,
55 Morgî dîdem nişeste ber bâre-yi Tûs,
56 An kasr ki ber çerh hemîzed pehlû,
57 Ez ten ço berefet cân-i pâk-i men u to,
58 Her zerre ki ber rûy-i zemînî bûde est,
59 Ey pîr-i hiredmend, pegehter berhîz,
60 Binger zi sabâ dâmen-i gul çâk şode,
61 Ebr âmed u zâr ber ser-i sebze girîst;
62 Çon ebr be novrûz roh-i lâle beşost,
63 Her sebze ki ber kenâr-i cû'î roste est;
64 Mîhor ki felek behr-i helâk-i men u to,

Dîdem be ser-i imâretî merdî ferd,
Berdâr piyâle vu sebû ey dilcû;
Ber seng zedem dûş sebû-yi kâşî,
Zan kûze-yi mey ki nîst der vey zararî,
Ber kûzegerî perîr kerdem gozerî;
Hân kûzegerâ! Bepây eger huşyârî!
Der kârgeh-i kûzegerî kerdem rây,
İn kûze ço men âşık-ı zârî bûde est.
Der kârgeh-i kûzegerî bûdem dûş.
Ger men zi mey-i mugâne mestem, hestem.
Mey horden u şâd bûden âyin-i menest.
Men bîmey-i nâb zîsten netvânem.
İmşeb mey-i câm-i yek menî hâhem kerd.
Çon morde şevem, hâk-i merâ gom sâzîd.
Çon der gozerem be bâde şû'îd merâ,
Çendan bo̧horem şerâb, kin bûy-i şerâb,
Rûzî ki nihâl-i omr-i men kende şeved,
Der pây-i ecel ço men ser efkende şevem.
Yârân be muvâfakat ço dîdâr konîd,
Ânân ki esîr-i akl u temyîz şodend,
Ey sâhib-i fetvî, zi to porkârterîm,
Şeyhî be zenî fâhişe goftâ: Mestî,
Gûyend ki dûzehî buved âşık u mest.
Gûyend: Behişt u hûr-i ayn hâhed bûd.
Gûyend: Behişt u hûr u kovser bâşed.
Gûyend: Behişt-i Aden bâ hûr hoş est.
Kes huld u cehîm râ nedîde est ey dil;
Men hîç nedânem ki merâ anki sirişt,
Çon nîst makâm-i mâ derin dehr mukîm,
Çon âmedenem be men nebud rûz-i nohost,
Çon omr beser resed, çi Bağdâd çi Belh,
Coz râh-i kalenderân-i meyhâne mepûy.
Sâki gam-i men bolend âvâz şode est.
Tongî mey-i la'l hâhem u dîvânî,
Men zâhir-i nîstî yu hestî dânem.
Ez men ramakî be sa'y-i sâkî mânde est.
Ey bîhaberân şekl-i mocessem hiç est.

Donyâ dîdî yu herçi dîdî, hîç est.
Donyâ be murâd rânde gîr, âhir çi?
Rindî dîdem nişeste ber heng-i zemîn,
İn çerh-i felek ki mâ der û heyrânîm,
Çon nîst, zi herçi hest coz bâd bedest,
Binger zi cihân çi terf ber bestem? Hîç.
Ez menzil-i kufr tâ be dîn yek nefes est.
Şâdî betaleb ki hâsil-i omr demîst.
Tâ zohre vu meh der âsmân geşte pedîd,
Mehtâb be nûr dâmen-i şeb beşkâft.
Çon ohde nemîşeved kesî ferdâ râ;
İn kâfile-yi omr aceb mîgozered!
Hengâm-i sepîdedem hurûs-i seherî,
Vakt-i seher est; hîz ey mâye-yi nâz;
Hengâm-i sabûh ey sanem-i ferruhpey;
Sobhest, demî ber mey-i gulreng zenîm.
Rûzîst hoş u hevâ nė germ est u ne serd.
Fasl-i gul u tarf-i cûyibâr u leb-i kişt,
Ber çihre-yi gul nesîm-i novrûz hoş est.
Sâkî, gul u sebze bes tarabnâk şode est.
Çon lâle be novrûz kadeh gîr be dest;
Hergeh ki benefşe câme der reng zened,
Berhîz u mehor gam-i cihân-i gozerân.
Der dâyire-yi sipihr-i nâpeydâ gûr,
Ez ders-i ulûm comle bogrîzî bih.
Eyyâm-i zemâne ez kesî dâred neng,
Ez âmeden-i behâr u ez reften-i dey,
Zan pîş ki nâm-i to zi âlem bereved,
Ey dûst, biyâ tâ gam-i ferdâ nehorîm.
Ten zen ço be zîr-i felek-i bîbâkî.
Mey ber kef-i men nih ki dilem der tâbest.
Mey nûş ki omr-i câvidânî înest.
Bâ bâde nişîn, ki molk-i Mahmûd înest.
İmrûz torâ destres-i ferdâ nîst.
Dovrân-i cihân bîmey u sâkî hîç est.
Tâ key gam-i an horem ki dârem ya ne.
Tâ dest be ittifâk berhem nezenîm;

139 Leb ber leb-i kûze bordem ez gâyet-i âz;
140 Heyyâm, eger zi bâde mestî, hoş bâş.
141 Ferdâ alem-i nifâk tey hâhem kerd.
142 Gerdûn nigerî zi kadd-i fersûde-yi mâst.
143 Omret tâ key be hodperestî gozered?

Âlem eger ez behr-i to ârâyend, (45)
An bîhaberân ki dorr-i ma'nî softend, (14)
An kasr ki Behrâm der û câm girift, (54)
An kasr ki ber çerh hemîzed pehlû, (56)
Ânân ki esîr-i akl u temyîz şodend, (84)
Ânân ki muhît-i fazl u âdâb şodend, (12)
Ânân ki zi pîş refte'end ey sâkî, (13)
Ankes ki zemîn u çerh-i eflâk nihâd, (24)
Âvord be iztirârem evvel be vucûd, (2)
Bâ bâde nişîn, ki molk-i Mahmûd înest. (134)
Bâ yâr ço ârmîde bâşî heme omr, (20)
Ber çihre-yi gul nesîm-i novrûz hoş est. (120)
Ber kûzegerî perîr kerdem gozerî; (69)
Ber lovh nişân-i bûdenîhâ bûde est, (26)
Ber mefreş-i hâk hoftegân mîbînem. (52)
Ber seng zedem dûş sebû-yi kâşî, (67)
Berdâr piyâle vu sebû ey dilcû; (66)
Berhîz u mehor gam-i cihân-i gozerân. (124)
Binger zi cihân çi terf ber bestem? Hîç. (107)
Binger zi sabâ dâmen-i gul çâk şode, (60)
Bisyâr begeştîm be gird-i der u deşt; (49)
Câmîst ki akl âferîn mîzenedeş. (43)
Coz râh-i kalenderân-i meyhâne mepûy. (96)
Çendan bohorem şerâb, kin bûy-i şerâb, (80)
Çon âmedenem be men nebud rûz-i nohost, (94)
Çon çerh be kâm-i yek hiredmend negeşt, (40)
Çon der gozerem be bâde şû'îd merâ, (79)

Çon ebr be novrûz roh-i lâle beşost, (62)
Çon hâsil-i âdemî derin cây-i do der, (23)
Çon lâle be novrûz kadeh gîr be dest; (122)
Çon morde şevem, hâk-i merâ gom sâzîd. (78)
Çon nîst makâm-i mâ derin dehr mukîm, (93)
Çon nîst, zi herçi hest coz bâd bedest, (106)
Çon ohde nemîşeved kesî ferdâ râ; (112)
Çon omr beser resed, çi Bağdâd çi Belh, (95)
Çon rûzî yu omr bîş u kem netvan kerd. (27)
Dârende ço terkîb-i tebâyi' ârâst, (11)
Der dâyire-yi sipihr-i nâpeydâ gûr, (125)
Der gûş-i dilem goft felek pinhânî: (33)
Der kârgeh-i kûzegerî bûdem dûş. (73)
Der kârgeh-i kûzegerî kerdem rây, (71)
Der pây-i ecel ço men ser efkende şevem. (82)
Dîdem be ser-i imâretî merdî ferd, (65)
Dil sırr-i heyât eger kemâhî dânist, (5)
Donyâ be murâd rânde gîr, âhir çi? (103)
Donyâ dîdî yu herçi dîdî, hîç est. (102)
Dovrân-i cihân bîmey u sâkî hîç est. (136)
Dovrî ki der âmeden u reften-i mâst, (10)
Ebr âmed u zâr ber ser-i sebze girîst; (61)
Ecrâm ki sâkinân-i in eyvânend, (9)
Eczâ-yi piyâle'î ki der hem peyvest? (44)
Eflâk ki coz gam nefzâyend diger. (28)
Efsûs ki bîfâyide fersûde şodîm! (19)
Efsûs ki nâme-yi cevânî tey şod! (35)
Efsûs ki sermâye zi kef bîrûn şod, (36)
Eknun ki zi hoşdilî becoz nâm nemând, (21)
Esrâr-i ezel râ ne to dânî yu ne men; (7)
Ey anki netîce-yi çehâr u heftî; (29)
Ey bes ki nebâşîm u cihân hâhed bûd, (51)
Ey bîhaberân şekl-i mocessem hîç est. (101)
Ey çerh-i felek! Herâbî ez kîne-yi tost. (39)
Ey dil ço hakîkat-i cihan hest mecâz, (32)
Ey dil to be idrâk-i muammâ neresî; (4)
Ey dûst, biyâ tâ gam-i ferdâ nehorîm. (130)

Ey pîr-i hiredmend, pegehter berhîz, (59)
Ey sâhib-i fetvî, zi to porkârterîm, (85)
Eykâş ki cây-i âremîden bûdî! (22)
Eyyâm-i zemâne ez kesî dâred neng, (127)
Ez âmeden u reften-i mâ sûdî kû? (18)
Ez âmeden-i behâr u ez reften-i dey, (128)
Ez âmedenem nebûd gerdûn râ sûd, (3)
Ez comle-yi reftegân-i in râh-i dirâz, (46)
Ez ders-i ulûm comle bogrîzî bih. (126)
Ez men ramakî be sa'y-i sâkî mânde est. (100)
Ez menzil-i kufr tâ be dîn yek nefes est. (108)
Ez ten ço berefet cân-i pâk-i men u to, (57)
Fasl-i gul u tarf-i cûyibâr u leb-i kişt, (119)
Ferdâ alem-i nifâk tey hâhem kerd. (141)
Gâvîst ber âsmân, karîn-i pervîn; (15)
Ger âmedenem bemen budî, nâmedemî. (17)
Ger ber felekem dest budî çon Yezdân, (25)
Ger men zi mey-i mugâne mestem, hestem. (74)
Gerdûn nigerî zi kadd-i fersûde-yi mâst. (142)
Gûyend ki dûzehî buved âşık u mest. (87)
Gûyend: Behişt u hûr u kovser bâşed. (89)
Gûyend: Behişt u hûr-i ayn hâhed bûd. (88)
Gûyend: Behişt-i Aden bâ hûr hoş est. (90)
Hân kûzegerâ! Bepây eger huşyârî! (70)
Hengâm-i sabûh ey sanem-i ferruhpey; (116)
Hengâm-i sepîdedem hurûs-i seherî, (114)
Her sebze ki ber kenâr-i cû'î roste est; (63)
Her zerre ki ber rûy-i zemînî bûde est, (58)
Herçend ki reng u rûy zîbâst merâ, (1)
Hergeh ki benefşe câme der reng zened, (123)
Heyyâm, eger zi bâde mestî, hoş bâş. (140)
İmrûz ki novbet-i cevânî-yi men est, (16)
İmrûz torâ destres-i ferdâ nîst. (135)
İmşeb mey-i câm-i yek menî hâhem kerd. (77)
İn bahr-i vucûd âmede bîrun zi nihoft, (8)
İn çerh-i felek ki mâ der û heyrânîm, (105)
İn kâfile-yi omr aceb mîgozered! (113)

İn kohne ribât râ ki âlem nâm est; (53)
İn kûze ço men âşık-ı zârî bûde est. (72)
Kes huld u cehîm râ nedîde est ey dil; (91)
Leb ber leb-i kûze bordem ez gâyet-i âz; (139)
Mâ lo'betegânîm u felek lo'betbâz, (50)
Mehtâb be nûr dâmen-i şeb beşkâft. (111)
Men bîmey-i nâb zîsten netvânem. (76)
Men hîç nedânem ki merâ anki sirişt, (92)
Men zâhir-i nîstî yu hestî dânem. (99)
Mey ber kef-i men nih ki dilem der tâbest. (132)
Mey horden u şâd bûden âyin-i menest. (75)
Mey nûş ki omr-i câvidânî înest. (133)
Mîhor ki be zîr-i gil besî hâhî hoft. (47)
Mîhor ki felek behr-i helâk-i men u to, (64)
Mîporsîdî ki çîst in nakş-i mecâz? (42)
Morgî dîdem nişeste ber bâre-yi Tûs, (55)
Nîkî yu bedî ki der nihâd-i beşer est, (34)
Omret tâ key be hodperestî gozered? (143)
Pîrî dîdem be hâne-yi hemmârî. (48)
Rindî dîdem nişeste ber heng-i zemîn, (104)
Rûzî ki nihâl-i omr-i men kende şeved, (81)
Rûzîst hoş u hevâ ne germ est u ne serd. (118)
Sâkî, gul u sebze bes tarabnâk şode est. (121)
Sâki gam-i men bolend âvâz şode est. (97)
Sobhest, demî ber mey-i gulreng zenîm. (117)
Şâdî betaleb ki hâsil-i omr demîst. (109)
Şeyhî be zenî fâhişe goftâ: Mestî, (86)
Tâ çend zenem be rûy-i deryâhâ hişt? (6)
Tâ dest be ittifâk berhem nezenîm; (138)
Tâ hâk-i merâ be kâlıb âmîhtend, (30)
Tâ key gam-i an horem ki dârem ya ne. (137)
Tâ key zi çerâğ-i mescid u dûd-i kinişt? (31)
Tâ zohre vu meh der âsmân geşte pedîd, (110)
Ten zen ço be zîr-i felek-i bîbâkî. (131)
Tongî mey-i la'l hâhem u dîvânî, (98)
Vakt-i seher est; hîz ey mâye-yi nâz; (115)
Yârân be muvâfakat ço dîdâr konîd, (83)

Yârân-i muvâfık heme ez dest şodend; (38)
Yek katre-yi âb bûd u bâ deryâ şod, (41)
Yekçend be kûdekî be ostâd şodîm; (37)
Zan kûze-yi mey ki nîst der vey zararî, (68)
Zan pîş ki nâm-i to zi âlem bereved, (129)

ŞİİR

İlan-ı Şiir Serhan Ada
Nüzüllü Şiirler Mim Kaf Agayel
John Ashbery – Profil haz. Nazmi Ağıl
Gökçe Yazı Nazmi Ağıl
Sessiz Arka Bahçeler Gülten Akın
Toplu Şiirler (1956-1991) Gülten Akın
Sonra İşte Yaşlandım Gülten Akın
Şiiri Düzde Kuşatmak Gülten Akın
Şiir Üzerine Notlar Gülten Akın
Şiirler 1938-1993 Sabahattin Kudret Aksal
Batık Kent - Son Şiirleri Sabahattin Kudret Aksal
Belki Çiçek Dağına – Toplu Şiirler 1980-1999 Sina Akyol
Avluda Sina Akyol
Bütün Şiirleri Sabahattin Ali
Bir Acıya Kıracı Metin Altıok
Necroscopium Ömer Arakon
Hey! Jack, Gary, Allen, Alp! C. Hakan Arslan
Seçme Şiirler – Selected Poems John Ash
The Anatolikon John Ash
Son Şiirler Ece Ayhan
Bütün Yort Savul'lar! – Toplu Şiirler Ece Ayhan
Aşağı Üsküdar Ali Asker Barut
Kuzeye Giden İnce Yol Matsuo Başo
Seyrüsefer Defteri Enis Batur
Doğu-Batı Divanı Enis Batur
Seçme Şiirler 1947-1997 Taner Baybars
Çiçek Dünyalar Sami Baydar
Kalfa – Seçme Şiirler 1965-1998 Süreyya Berfe
Asılı Eros – Çeviri Şiirler İlhan Berk
Kült Kitap İlhan Berk
Eşik (1947-1975) İlhan Berk
Aşk Tahtı (1976-1982) İlhan Berk
Akşama Doğru (1984-1996) İlhan Berk
Sofokles'in Antigone'si Bertolt Brecht
Şiirler Catullus
Şiir ve Yaşam Ali Cengizkan
Japon Yelpazeleri İçin Yüz Tümce Paul Claudel
Şiir Atlası 2 haz. Cevat Çapan
Şiir Atlası 3 haz. Cevat Çapan
Seferis – Profil haz. Cevat Çapan
Bütün Şiirleri Asaf Hâlet Çelebi
Eski Yağmurları Dinliyordum... Arif Damar
Şiirler Ahmet Muhip Dıranas
Seferi Salih Ecer
Yarım Damla haz. Gültekin Emre
Siyaha Elveda Gültekin Emre
Şahitsiz Vakitler Ebubekir Eroğlu
Gül ve Telve Seyhan Erözçelik
Kılıç İpekte Sınanır - Toplu Şiirler 1982-2000 Hüseyin Ferhad
Sadece Ses Kalıcıdır Furuğ
Lodoslar Kenti Füruzan
Seçme Şiirler Louise Glück
Romeo ve Romeo. Ahmet Güntan
İlk Kan. Ahmet Güntan
İkili Tekrar. Ahmet Güntan
Eski Mısır'dan Şiirler haz. Talat Sait Halman
Hayyam'ın Terâneleri Sâdık Hidâyet
Deliliğin Arifesinde Friedrich Hölderlin
Ait'siz Kimlik Kitabı Mustafa Irgat
Daha İyisi Saksofon – Seçme Şiirler Ernst Jandl
Gül Yaprağın' Döktü Bugün – Ağıtlar haz. Alpay Kabacalı
Yahya Kemal Rimbaud'yu Okudu mu? Hasan Bülent Kahraman
Sarı Defterdekiler – Folklor Derlemeleri Yaşar Kemal
Yirmi Lak Tablet + (Yolcunun Siyah Bavulu) Birhan Keskin
Akademi Tuna Kiremitçi
Dünyanın İşaretleri – Seçme Şiirler Karl Krolow
Ciddiye Alındığım Kara Parçalan küçük İskender
Periler Ölürken Özür Diler küçük İskender